

IPRA LAW Bisaya

Bisaya Translation

Republika sa Pilipinas

Kongreso sa Pilipinas

Metro Manila

Ikanapulo nga Kongreso

Ikatulo nga Regular nga Sesyon

Gisugdan ug gipahigayon sa Metro Manila, niadtong Lunes sa ikakawhaag-walo nga adlaw sa Hulyo, napulo'g siyam ka gatos ug kasiyaman ug siyete.

REPUBLIC ACT NO. 8371

USA KA AKTO ARON PAG-ILA, PAG-PROTEKTO UG PAG-PROMOTE SA KATUNGOD SA LUMAD NGA KULTURAL NGA KOMUNIDAD/ LUMAD NGA KATAWHAN, PAGHIMO UG NATIONAL COMMISSION SA KATAWHAN, PAGTUKOD SA PAGPATUMAN SA MEKANISMO, PAGHATAG NGA PUNDO PARA NIINI Mahimong i-akto sa Senado ug Balay sa mga Representante sa Pilipinas sa Kongreso nga nagtigom:

- [KAPITULO I KINATIBUK-ANG MGA PROBISYON](#)
- [KAPITULO II KAHULUGAN SA MGA TERMINO](#)
- [KAPITULO III MGA KATUNGOD SA ANCESTRAL DOMAINS](#)
- [KAPITULO IV KATUNGOD SA SELF-GOVERNANCE UG EMPOWERMENT](#)
- [KAPITULO V SOSYAL NGA HUSTISYA UG TAWHANONG KATUNGOD](#)
- [9 KAPITULO VI KULTURAL NGA INTEGRIDAD](#)
- [KAPITULO VII NASYONAL NGA KOMISYON SA MGA LUMAD \(NCIP\)](#)
- [KAPITULO VIII DELINEASYON UG PAG-ILA SA ANCESTRAL DOMAINS](#)
- [KAPITULO IX HURISDIKSYON UG MGA PAMAAGI ALANG SA PAGPATUMAN SA MGA KATUNGOD](#)
- [KAPITULO X ANCESTRAL DOMAINS FUND](#)

- [KAPITULO XI MGA PENALTIYO](#)
- [KAPITULO XII PAGSAMBO SA OFFICE FOR NORTHERN CULTURAL COMMUNITIES \(ONCC\) UG
ANG OFFICE FOR SOUTHERN CULTURAL COMMUNIONS \(OSCC\)](#)
- [KAPITULO XIII KATAPUSANG PROBISYON](#)

KAPITULO I KINATIBUK-ANG MGA PROBISYON

SEKSYON 1. Mubo nga Titulo. - Kini nga Balaod tawgon nga "The Indigenous Peoples Rights Act of 1997".

GIPADAYAG ni SEC. 2. Deklarasyon sa mga Patakaran sa Estado. - Ang Estado moila ug magpasiugda sa tanang katungod sa Lumadnong Komunidad sa Kultura/Katawhang Lumad (ICCs/Katawhang Lumad) nga gilista dinhi sulod sa gambalay sa Konstitusyon:

- a) Ang Estado moila ug magpasiugda sa mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sulod sa gambalay sa nasudnong panaghiusa ug kalamboan;
- b) Panalipdan sa Estado ang mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang ancestral domains aron masiguro ang ilang ekonomikanhon, katilingbanon ug kultural nga kaayohan ug ilhon ang pagpadapat sa naandang mga balaod nga nagdumala sa mga katungod o relasyon sa kabtangan sa pagtino sa pagpanag-iya ug gidak-on sa ancestral domain;
- c) Ang Estado moila, morespeto ug manalipod sa mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa pagpreserba ug pagpalambo sa ilang mga kultura, tradisyon ug institusyon. Kinahanglang tagdon niini kini nga mga katungod sa

paghimo sa nasudnong mga balaod ug polisiya;

1

d) Ang Estado mogarantiya nga ang mga membro sa Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad walay sapayan sa sekso, managsama nga makatagamtam sa tibuok nga sukod sa tawhanong katungod ug kagawasan nga walay pagpihig o diskriminasyon;

e) Ang Estado mohimo ug mga lakang, uban sa partisipasyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan, sa pagpanalipod sa ilang mga katungod ug paggarantiya sa pagtahod sa ilang kultural nga integridad, ug sa pagsiguro nga ang mga membro sa Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad makabenepisyo sa patas nga baroganan gikan sa mga katungod ug kahigayonan nga gihatag sa nasudnong mga balaod ug regulasyon ngadto sa ubang mga sakop sa populasyon; ug

f) Giila sa Estado ang iyang mga obligasyon sa pagtubag sa lig-on nga pagpahayag sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad para sa integridad sa kultura pinaagi sa pagsiguro sa kinatas-ang partisipasyon sa ICC/Katawhang Lumad sa direksyon sa edukasyon, panglawas, ingon man sa ubang mga serbisyo sa ICCs/IPs, aron mahatagan ang maong mga serbisyo nga mas motubag sa mga panginahanglan ug tinguha niining mga komunidad. Ngadto niini nga mga katuyoan, ang Estado kinahanglan nga magtukod ug magtukod sa gikinahanglan nga mga mekanismo sa pagpatuman ug paggarantiya sa katumanan niini nga mga katungod, nga gikonsiderar ang ilang mga kostumbre, tradisyon, mithi, tinuohan nga

mga interes ug institusyon, ug sa pagsagop ug pagpatuman sa mga lakang aron mapanalipdan ang ilang mga katungod sa ilang ancestral domain.

KAPITULO II KAHULUGAN SA MGA TERMINO

GIPADAYAG ni SEC. 3. Kahubitan sa mga Termino. - Alang sa katuyoan niini nga Balaod, ang mosunod nga mga termino magpasabot:

a) Ancestral Domains - Ubos sa Seksyon 56 niini, nagtumong sa tanang mga lugar nga kasagarang sakop sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga naglangkob sa kayutaan, katubigan sa yuta, kabaybayonan, ug mga natural nga kahinguhaan niini, nga gihuptan ubos sa pag-angkon sa pagpanag-iyá, giokupar o gipanag-iyá sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, sa ilang kaugalingon o pinaagi sa ilang mga katigulangan, sa komunidad o indibidwal sukad sa panahon sa gubat, gawas sa panahon nga giyera, kon padayon nga giyera, gawas sa panahon sa gubat. pagbakwit pinaagi sa kusog, panglimbong, tago o isip resulta sa mga proyekto sa gobyerno o bisan unsang uban pang boluntaryong pakigsabot nga gisudlan sa gobyerno ug pribadong indibidwal/korporasyon, ug gikinahanglan aron maseguro ang ilang ekonomikanhon, sosyal ug kultural nga kaayohan. Kini maglakip sa yutang kabilin, kalasangan, sibsibanan, pinuy-anan, agrikultura, ug uban pang mga yuta nga tagsa-tagsa nga gipanag-iyá bisan kung dili mabalhin ug magamit o kung dili, mga lugar sa pagpangayam, mga lubnganan, mga lugar nga gisimba, mga lawas sa tubig, mineral ug uban pang mga natural nga kahinguhaan, ug mga yuta nga dili na mahimong eksklusibo nga giokupahan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad apan gikan diin ang ilang tradisyonal nga pinuy-anan Mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga nomadic gihapon ug/o nagbalhinbalhin nga mga mag-uuma;

b) Mga Yuta sa Kabilin - Ubos sa Seksyon 56 niini, nagtumong sa yuta nga giokupar, gipanag-iyá ug gigamit sa mga indibidwal, mga pamilya ug mga banay nga membro sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sukad pa sa karaang panahon, sa ilang kaugalingon o pinaagi sa ilang mga gisundan-in-interes, ubos sa pag-angkon sa indibidwal o tradisyonal nga pagpanag-iyá sa grupo, padayon, hangtod karon, gawas kon mabalda sa gubat o kapildihan o isip resulta sa mga proyekto sa gobyerno ug uban pang boluntaryong pakigsabot nga gisudlan sa gobyerno ug pribadong mga indibidwal/korporasyon lakip, apan dili limitado sa, mga residential lots, rice terraces o paddies, pribadong kalasangan, swidden farms ug tree lots;

2

c) Sertipiko sa Titulo sa Ancestral Domain - nagtumong sa usa ka titulo nga pormal nga nag-ila sa mga katungod sa pagpanag-iyá ug pagpanag-iyá sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang mga yutang kabilin nga giila ug gilatud subay niini nga balaod;

d) Certificate of Ancestral Lands Title - nagtumong sa titulo nga pormal nga nag-ila sa katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang yutang kabilin;

- e) Communal Claims - nagtumong sa pag-angkon sa yuta, kahinguhaan ug katungod niini; sakop sa tibuok komunidad sulod sa gitakdang teritoryo;
- f) Customary Laws - nagtumong sa usa ka hugpong sa sinulat ug/o dili sinulat nga mga lagda, paggamit, kostumbre ug gawi nga tradisyonal ug padayon nga giila, gidawat ug gisunod sa tagsa-tagsa ka mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad;
- g) Free and Prior Informed Consent - sama sa paggamit niini nga Act magpasabot sa consensus sa tanang miyembro sa ICCs/Katawhang Lumad nga madeterminar subay sa ilang tagsa-tagsa ka naandang mga balaod ug gawi, gawasnon sa bisan unsang eksternal nga manipulasyon, interference coercion, ug makuha human sa hingpit nga pagbutyag sa tuyo ug sakup sa kalihokan, sa pinulongan ug proseso nga masabtan sa komunidad;
- h) Lumadnong Komunidad sa Kultural/Katawhang Lumad - nagtumong sa grupo sa mga tawo o homogenous nga katilingban nga giila pinaagi sa kaugalingong askripsyon ug askripsyon sa uban, kinsa padayon nga nagpuyo isip organisadong komunidad sa komunally bounded ug gitakdang teritoryo, ug kinsa, ubos sa pag-angkon sa pagpanag-iya sukad pa sa karaang panahon, nag-okupar, nanag-iya ug migamit sa komon nga mga teritoryo sa kultura, nag-ambit sa komon nga mga teritoryo sa kultura, ug migamit sa maong mga teritoryo sa naandang mga tradisyon mga kinaiya, o kinsa, pinaagi sa pagsukol sa politikanhon, sosyal ug kultural nga pagsulod sa kolonisasyon, dili lumad nga mga relihiyon ug kultura, nahimong lahi sa kasaysayan gikan sa kadaghanan sa mga Pilipino. Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad kinahanglan usab nga maglakip sa mga katawhan nga giisip nga lumad tungod sa ilang kaliwat gikan sa mga populasyon nga nagpuyo sa nasud, sa panahon sa pagsakop o kolonisasyon, o sa panahon sa pagsulod sa dili lumad nga mga relihiyon ug kultura, o ang pagtukod sa mga utlanan sa estado karon, kinsa nagpabilin sa pipila o tanan sa ilang kaugalingong politikanhon, ekonomikanhon, kultural ug mga dapit nga naa sa ilang kaugalingong dominyo. mahimong mipuyo sa gawas sa ilang ancestral domain;
- i) Indigenous Political Structures - nagtumong sa organisasyonal ug kultural nga mga sistema sa pagpangulo, mga institusyon, mga relasyon, mga sumbanan ug mga proseso alang sa paghimog desisyon ug partisipasyon, nga giila sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sama sa, apan dili limitado sa, Konseho sa mga Elder, Konseho sa mga Timuay, Bodong Holders, o bisan unsa nga tribunal o lawas nga susama sa kinaiyahan;
- j) Indibidwal nga Pag-angkon - nagtumong sa mga pag-angkon sa yuta ug mga katungod niini nga gitugyan ngadto sa mga indibidwal, pamilya ug mga banay lakip na, apan dili limitado sa, residential lots, rice terraces o paddies ug tree lots;
- k) Nasyonal nga Komisyon sa Katawhang Lumad (NCIP) - nagtumong sa buhatan nga gimugna ubos sa iyang Balaod, nga ubos sa Opisina sa Presidente, ug mao ang nag-unang ahensya sa gobyerno nga responsable sa paghimo ug pagpatuman sa mga polisiya, plano ug programa sa pag-ila, pagpanalipod ug pagpalambo sa katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad;
- 3
- l) Lumad nga Titulo - nagtumong sa mga katungod sa wala pa ang pagsakop sa mga yuta ug mga dominyo nga, kutob sa mahinumduman, gihuptan ubos sa pag-angkon sa pribadong pagpanag-iya sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, wala pa gayud mahimong

mga yutang pampubliko ug sa ingon dili malalis nga gituohan nga gihuptan sa ingon sukad sa wala pa ang Espanyol nga Pagsakop;

m) Nongovernment Organization - nagtumong sa usa ka pribado, dili pangnegosyo nga boluntaryong organisasyon nga giorganisar una para sa paghatod sa lain-laing mga serbisyo ngadto sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug adunay natukod nga track record alang sa pagkaepektibo ug pagkadawat sa komunidad diin kini nagserbisyo;

n) Organisasyon sa Katawhan - nagtumong sa usa ka pribado, dili pangnegosyo nga boluntaryong organisasyon sa mga miyembro sa usa ka Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga gidawat isip representante sa maong mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad;

o) Sustainable Traditional Resource Rights - nagtumong sa mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa malungtarong paggamit, pagdumala, pagpanalipod ug pagkonserba a) yuta, hangin, tubig, ug mga mineral; b) mga tanom, mga mananap ug uban pang mga organismo; c) pagpangolekta, pagpangisda ug pagpangayam; d) sagrado nga mga dapit; ug e) ubang mga bahin sa ekonomikanhon, seremonyal ug aesthetic nga bili subay sa ilang lumad nga kahibalo, pagtuo, sistema ug gawi; ug

p) Time Immemorial - nagtumong sa usa ka yugto sa panahon kung kanus-a kutob sa mahinumduman, ang pipila ka mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nahibal-an nga nag-okupar, nagbaton sa konsepto sa tag-iya, ug migamit sa gitakdang teritoryo nga gitugyan kanila, pinaagi sa paglihok sa naandang balaod o napanunod gikan sa ilang mga katigulangan, subay sa ilang mga kostumbre ug tradisyon.

KAPITULO III MGA KATUNGOD SA ANCESTRAL DOMAINS

GIPADAYAG ni SEC. 4. Konsepto sa Kabilin nga Yuta/Domain. - Ang yutang kabilin/mga dominyo kinahanglang maglakip sa maong mga konsepto sa mga teritoryo nga naglangkob dili lamang sa pisikal nga palibot kondili sa kinatibuk-ang palibot lakip na ang espirituhanon ug kultural nga mga bugkos sa mga dapit nga gipanag-iya, giokupar ug gigamit sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug diin sila adunay mga pag-angkon sa pagpanag-iya.

GIPADAYAG ni SEC. 5. Lumadnong Konsepto sa Pagpanag-iya. - Ang lumadnong konsepto sa pagpanag-iya nagsustenir sa panglantaw nga ang ancestral domains ug ang tanang kahinguhaan nga makita niini magsilbi nga materyal nga sukaranan sa ilang kultural nga integridad. Ang lumadnong konsepto sa pagpanag-iya sa kasagaran nag-ingon nga ang ancestral domains pribado sa ICC/IP sa komunidad apan gipanag-iya sa tanang henerasyon ug busa dili ibaligya, ibaligya o gub-on. Kini usab naglangkob sa malungtarong tradisyonal nga mga katungod sa kahinguhaan.

GIPADAYAG ni SEC. 6. Komposisyon sa Kabilin nga Yuta/Domain. - Ang yutang kabilin ug mga dominyo kinahanglan nga maglangkob sa tanan nga mga lugar nga kasagarang nahisakop sa mga ICC/Katawhang Lumad nga gitumong ubos sa Sec. 3, aytem (a) ug (b) niini nga Act.

GIPADAYAG ni SEC. 7. Mga Katungod sa Ancestral Domains. - Ang mga katungod sa pagpanag-iya ug pagpanag-iya sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang ancestral domains pagailhon ug panalipdan. Ang maong mga katungod maglakip sa:

a) Katungod sa Pagpanag-iya - Ang katungod sa pag-angkon sa pagpanag-iya sa mga yuta, mga katubigan nga tradisyonal ug aktuwal nga giokupar sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, sagradong mga dapit, tradisyonal nga pagpangayam ug pangisda, ug ang tanang pagpaayo nga ilang gihimo sa bisan unsang panahon sulod sa mga dominyo;

4

b) Katungod sa Pag-ugmad sa Yuta ug Kinaiyanhong Kapanguhaan. - Ubos sa Seksyon 56 niini, katungod sa pagpalambo, pagkontrol ug paggamit sa mga yuta ug mga teritoryo nga tradisyonal nga giokupar, gipanag-iya, o gigamit; sa pagdumala ug pagkonserbar sa mga natural nga kahinguhaan sulod sa mga teritoryo ug pagsuporta sa mga responsibilidad alang sa umaabot nga mga henerasyon; aron makabenepisyo ug makaambit sa ginansya gikan sa alokasyon ug paggamit sa natural nga kahinguhaan nga makita niini; ang katungod sa negosasyon sa mga termino ug kondisyon alang sa eksplorasyon sa natural nga mga kahinguhaan sa mga lugar alang sa katuyoan sa pagsiguro sa ekolohikal, pagpanalipod sa kinaiyahan ug mga lakang sa konserbasyon, subay sa nasudnon ug naandan nga mga balaod; ang katungod sa usa ka nahibal-an ug intelihente nga pag-apil sa pagporma ug pagpatuman sa

bisan unsang proyekto, gobyerno o pribado, nga makaapekto o makaapekto sa mga ancestral domain ug makadawat og patas ug patas nga bayad alang sa bisan unsang mga kadaot nga mahimo'g masustento ingon resulta sa proyekto; ug ang katungod sa epektibong mga lakang

sa gobyerno sa pagpugong sa bisan unsa nga pagpanghilabot, pagpahilayo ug paglapas niini nga mga katungod;

c) Katungod sa Pagpabilin sa mga Teritoryo. - Ang katungod nga magpabilin sa teritoryo ug dili tangtanganon gikan niini. Walay mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga ibalhin nga wala ang ilang gawasnon ug naa say nahibaw-an nga pagtugot, o pinaagi sa bisan unsang paagi gawas sa iladong dominyo. Diin ang relokasyon gikonsiderar nga gikinahanglan isip usa ka talagsaon nga lakang, ang maong relokasyon mahitabo lamang uban sa gawasnon ug una nga nahibal-an nga pagtugot sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug kon mahimo, sila pagagarantiyahan sa katungod sa pagbalik ngadto sa ilang ancestral domain, sa diha nga ang mga basehanan sa relokasyon wala na maglungtad. Kung dili mahimo ang ingon nga pagbalik, ingon nga gitino pinaagi sa kasabutan o pinaagi sa angay nga mga pamaagi, ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad itagana sa tanan nga posible nga mga kaso nga adunay mga yuta nga dekalidad ug ligal nga kahimtang nga labing menos parehas sa yuta nga ilang giokupahan kaniadto, nga angay sa paghatag alang sa ilang mga panginahanglanon karon ug umaabot nga kalamboan. Ang mga tawo sa ingon nga gibalhin kinahanglan usab nga hingpit nga bayran alang sa bisan unsang sangputanan nga pagkawala o kadaot;

d) Katungod sa Kaso sa Pagbakwit. - Kung mahitabo ang displacement isip resulta sa natural nga mga katalagman, ang Estado maningkamot sa pagpahiluna pag-usab sa mga bakwit nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa angay nga mga dapit diin sila makabaton ug temporaryo nga mga sistema sa pagsuporta sa kinabuhi: Sa kondisyon, Nga ang mga bakwit nga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pagbalik sa ilang gibaayan nga mga yuta hangtud sa panahon nga ang pagka-normal ug kaluwasan sa maong mga yuta kinahanglan nga maglungtad, madeterminar pa, dili mahimo ang normal ug kaluwasan sa nangaging mga pamuy-anan, ang mga bakwit nga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad makatagamtam ug kasegurohan sa pagpanag-iya sa mga yuta diin sila gipapuyo pag-usab.

e) Katungod sa Pag-regulate sa Pagsulod sa mga Migrante. - Katungod sa pag-regulate sa pagsulod sa mga migrante ug mga organisasyon sa mga dominyo;

f) Katungod sa Luwas ug Limpyo nga Hangin ug Tubig. - Alang niini nga katuyoan, ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay access sa mga integrated system alang sa pagdumala sa ilang mga katubigan sa yuta ug kahanginan;

g) Katungod sa Pag-angkon sa mga Bahin sa Reserbasyon -Ang katungod sa pag-angkon sa mga bahin sa ancestral domain nga gitagana alang sa lain-laing mga katuyoan, gawas niadtong gitagana ug gituyo alang sa komon ug publiko nga kaayohan ug serbisyo; ug

h) Katungod sa Pagsulbad sa Panagbangi. - Katungod sa pagresolba sa mga panagsumpaki sa yuta subay sa naandang mga balaod sa lugar diin nahimutang ang yuta, ug sa dili pagsaylo niini ang mga reklamo isumite sa amicable settlement ug ngadto sa Courts of Justice kung gikinahanglan.

GIPADAYAG ni SEC. 8. Mga Katungod sa Kabilin nga Yuta. - Ang katungod sa pagpanag-iya ug pagpanag-iya sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang

yutang kabilin pagailhon ug panalipdan.

a) Katungod sa pagbalhin sa yuta/kabutangan. - Ang maong katungod maglakip sa katungod sa pagbalhin sa mga katungod sa yuta o kabutangan ngadto/taliwala sa mga membro sa samang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, ubos sa naandang mga balaod ug tradisyon sa hingtungdan nga komunidad.

b) Katungod sa Katubsanan. - Sa mga kaso diin gipakita nga ang pagbalhin sa mga katungod sa yuta/property pinaagi sa bisag unsa nga kasabotan o laraw, ngadto sa dili membro sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nahugawan sa gibalibaran nga pag-uyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, o gibalhin alang sa walay konsiderasyon nga konsiderasyon o presyo, ang mibalhin nga ICC/Katawhang Lumad adunay katungod sa paglukat sa maong panahon nga dili molapas sa 15 ka tuig.

GIPADAYAG ni SEC. 9. Mga Responsibilidad sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ngadto sa ilang`4ncestral Domains. -Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga nag-okupar sa usa ka sertipikadong ancestral domain kinahanglang adunay mosunod nga mga responsibilidad:

a) Hupti ang Balanse sa Ekolohiya. - Aron mapreserbar, ibalik, ug mamentinar ang balanse nga ekolohiya sa ancestral domain pinaagi sa pagpanalipod sa flora ug fauna, watershed area, ug uban pang reserba;

b) Ipasig-uli ang mga Nadaot nga Lugar. - Sa aktibong pagsugod, paghimo ug pag-apil sa reforestation sa mga denuded nga mga lugar ug uban pang mga programa ug proyekto sa kalamboan nga gipailalom sa makiangayon ug makatarunganong suhol; ug

c) Pagtuman sa mga Balaod. - Sa pag-obserbar ug pagsunod sa mga probisyon niini nga Balaod ug sa mga lagda ug regulasyon alang sa epektibo nga pagpatuman niini.

GIPADAYAG ni SEC. 10. Dili awtorisado ug supak sa balaod nga Pagsulod. - Ang dili awtorisado nga pagtapos sa supak sa balaod nga pagsulod sa, o paggamit sa bisan unsang bahin sa ancestral domain, o bisan unsang paglapas sa mga katungod dinhi sa wala pa ilista, mahimong silotan ubos niini nga balaod. Dugang pa, ang Gobyerno mohimo ug mga lakang aron mapugngan ang dili mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad gikan sa pagpahimulos sa mga kostumbre sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad o kakulang sa pagsabot sa mga balaod aron masiguro ang pagpanag-iya, pagpanag-iya sa yuta nga iya sa maong mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad.

GIPADAYAG ni SEC. 11. Pag-ila sa Katungod sa Ancestral Domain. - Ang mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa ilang ancestral domains tungod sa Lumad nga Titulo pagailhon ug tahuron. Ang pormal nga pag-ila, kung pangayoon sa hingtungdan nga mga ICC/Katawhang Lumad, ibutang sa usa ka Certificate of Ancestral Domain Title (CADT), nga mag-ila sa titulo sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa mga teritoryo nga giila ug gilatud.

GIPADAYAG ni SEC. 12. Option to Secure Certificate of Title Ubos sa Commonwealth Act 141, ingon nga giamendar, o ang Land Registration Act 496. - Indibidwal nga mga miyembro sa kultural nga mga komunidad, may kalabotan sa ilang tagsa-tagsa nga gipapanag-iya nga yutang kabilin kinsa, sa ilang kaugalingon o pinaagi sa ilang mga gisundan-in-interes, anaa sa padayon nga pagpanag-iya ug pag-okupar sa samang panahon sa dili pa dugay nga panahon

(3) mga tuig sa wala pa ang pag-aprobar niini nga Balaod ug dili makontra sa mga miyembro sa parehas nga mga ICC/Katawhang Katawhan adunay kapilian nga makakuha og titulo sa ilang mga yutang kabilin ubos sa mga probisyon sa Commonwealth Act 141, ingon nga giusab, o ang Land Registration Act 496.

6

Alang niini nga katuyoan, ang giingon nga tagsa-tagsa nga gipanag-iya nga yutang kabilin, nga adunay kinaiya nga pang-agrikultura ug aktuwal nga gigamit alang sa mga katuyoan sa agrikultura, residential, pastulan, ug pag-uma sa kahoy, lakip na kadtong adunay bakilid nga napulog walo ka porsyento (18%) o labaw pa, pinaagi niini giklasipikar ingon mga alienable ug disposable nga mga yuta sa agrikultura.

Ang opsyon nga gihatag ubos niini nga seksyon gamiton sulod sa baynte (20) ka tuig gikan sa pag-aprobar niini nga Act.

KAPITULO IV KATUNGOD SA SELF-GOVERNANCE UG EMPOWERMENT

GIPADAYAG ni SEC. 13. Kaugalingong Pagdumala. - Giila sa Estado ang kinaiyanhong katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa pagdumala sa kaugalingon ug pagdesisyon sa kaugalingon ug girespeto ang integridad sa ilang mga mithi, gawi ug institusyon. Tungod niini, ang Estado mogarantiya sa katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga gawasnong mopadayon sa ilang ekonomikanhon, sosyal ug kultural nga kalamboan.

GIPADAYAG ni SEC. 14. Suporta para sa Autonomous nga mga Rehiyon. - Ang Estado magpadayon sa pagpalig-on ug pagsuporta sa mga awtonomiya nga rehiyon nga gimugna ubos sa Konstitusyon sumala sa ilang gikinahanglan o gikinahanglan. Kinahanglan usab nga dasigon sa Estado ang ubang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga wala maapil o gawas sa Muslim Mindanao ug mga Cordillera sa paggamit sa porma ug sulod sa ilang mga paagi sa pagkinabuhi nga mahimong nahiuyon sa sukaranang mga katungod nga gipasabot sa Konstitusyon sa Republika sa Pilipinas ug uban pang internasyonal nga giila nga tawhanong katungod.

GIPADAYAG ni SEC. 15. Sistema sa Hustisya, Institusyon sa Pagsulbad sa Panagbangi, ug Mga Proseso sa Pagtukod sa Kalinaw. - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa paggamit sa ilang kaugalingong kasagarang gidawat nga mga sistema sa hustisya, mga institusyon sa pagsulbad sa panagbangi, mga proseso o mekanismo sa pagtukod sa kalinaw ug uban pang naandang mga balaod ug gawi sulod sa ilang tagsa-tagsa ka komunidad ug nga mahimong nahiuyon sa nasudnong sistema sa legal ug sa internasyonal nga giila nga tawhanong katungod.

GIPADAYAG ni SEC. 16. Katungod sa Pag-apil sa Paghimog Desisyon - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pag-apil sa hingpit, kon sila ang mopili, sa tanang lebel sa paghimog desisyon sa mga butang nga mahimong makaapekto sa ilang mga katungod, kinabuhi ug kapalaran pinaagi sa mga pamaagi nga ilang gitino ingon

man sa pagpadayon ug pagpalambo sa ilang kaugalingong lumad nga politikanhong mga istruktura. Tungod niini, ang Estado kinahanglan magsiguro nga ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad hatagan ug mandatoryong representasyon sa mga lawas sa paghimo og polisiya ug uban pang lokal nga lehislative konseho.

GIPADAYAG ni SEC. 17. Katungod sa Pagdeterminar ug Pagdesisyon sa mga Prioridad alang sa Kauswagan. - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pagdeterminar ug pagdesisyon sa ilang kaugalingong mga prayoridad alang sa kalamboan nga makaapekto sa ilang kinabuhi, pagtuo, institusyon, espirituhanong kaayohan, ug sa yuta nga ilang gipanag-iya, giokupar o gigamit. Moapil sila sa pagporma,

pagpatuman ug pagtimbang-timbang sa mga polisiya, plano ug programa para sa nasudnon, rehiyonal ug lokal nga kalamboan nga mahimong direktang makaapekto kanila.

GIPADAYAG ni SEC. 18. Tribal Barangays. - Ang mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad nga nagpuyo sa magkadugtong nga mga dapit o komunidad diin sila ang nag-umol sa nag-una nga populasyon apan nahimutang sa mga lungsod, probinsiya o siyudad diin dili sila maoy mayoriya sa populasyon, mahimong magporma o maglangkob sa usa ka bulag nga barangay subay sa Local Government Code sa pagmugna sa mga tribal barangay.

7

GIPADAYAG ni SEC. 19. Papel sa mga Organisasyon sa Katawhan. - Ang Estado moila ug morespeto sa tahas sa mga independenteng Lumadnong Komunidad/Katawhang mga organisasyon aron ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga makapadayon ug manalipod sa ilang mga lehitimo ug kolektibong interes ug mga pangandoy pinaagi sa malinawon ug subay sa balaod nga mga paagi.

GIPADAYAG ni SEC. 20. Mga Paagi alang sa Pagpalambo/Paghatag ug Gahum sa ICCs/IPs. - Ang Gobyerno magtukod ug mga paagi alang sa hingpit nga kalamboan/paghatag ug gahum sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga kaugalingong mga institusyon ug mga inisyatibo ug, kon gikinahanglan, maghatag sa mga kahinguhaan nga gikinahanglan alang niini.

KAPITULO V SOSYAL NGA HUSTISYA UG TAWHANONG KATUNGOD

GIPADAYAG ni SEC. 21. Equal Protection ug Non-discrimination of ICCs/IPs. -Nahiuyon sa patas nga proteksiyon nga clause sa Konstitusyon sa Republika sa Pilipinas, ang Charter sa United Nations, ang Universal Declaration of Human Rights lakip na ang Convention on the Elimination of Discrimination Against Women and International Human Rights Law, ang Estado kinahanglan, uban ang angay nga pag-ila sa ilang lahi nga mga kinaiya ug pagkatawo sumala sa mga membro sa ICCs/Katawhang Lumad sa mga katungod nga gihuptan sa mga lungsoranon ug mga katungod. Ihatag niini ngadto kanila ang parehas nga mga katungod sa pagpanarbaho, mga oportunidad, mga bata kang serbisyo, edukasyon ug uban pang mga katungod ug mga pribilehiyo nga magamit sa matag membro sa katilingban. Subay niini, kinahanglan usab nga siguruhon sa Estado nga ang pagpatrabaho sa bisan unsang porma sa pwersa o pagpamugos batok sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad pagahukman sa balaod.

Siguruhon sa Estado nga ang sukaranang tawhanong katungod ug mga kagawasan nga gilatiid sa Konstitusyon ug may kalabotan nga internasyonal nga mga instrumento gigarantiyahan usab sa mga lumad nga babaye. Ngadto niini nga katuyoan, walay probisyon niini nga Balaod ang pagahubadon aron moresulta sa pagkunhod sa mga katungod ug mga prebilibiyo nga giila na ug gihatag ngadto sa kababayen-an ubos sa kasamtangan nga mga balaod sa kinatibuk-ang paggamit.

GIPADAYAG ni SEC. 22. Mga katungod sa panahon sa Armadong Panagbangi. - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa espesyal nga proteksiyon ug seguridad sa mga panahon sa armadong panagsangka. Ang Estado motuman sa internasyonal nga mga sumbanan, ilabina ang Ika-upat nga Geneva Convention sa 1949, alang sa pagpanalipod sa mga sibilyan nga populasyon sa mga kahimtang sa emerhensya ug armadong panagbangi, ug dili magrekrut ug mga membro sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga supak sa ilang kabubut-on ngadto sa armadong kusog, ug ilabina, alang sa paggamit batok sa ubang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad; ni pag-recruit og mga bata sa ICCs/IPs ngadto sa armed forces ubos sa bisan unsa nga sirkumstansya; ni pugson ang mga lumad nga indibiduwal nga biyaan ang ilang mga yuta, teritoryo ug mga paagi sa panginabuhì, o ibalhin sila sa mga espesyal nga sentro alang sa mga katuyoan sa militar ubos sa bisan unsang kondisyon nga diskriminasyon.

GIPADAYAG ni SEC. 23. Kagawasan gikan sa Diskriminasyon ug Katungod sa Patas nga Oportunidad ug Pagtratar. - Kini mahimong katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga gawasnon sa bisan unsang matang sa diskriminasyon, may kalabotan sa pagrekrut ug mga kondisyon sa pagpanarbaho, aron sila makatagamtam ug

patas nga mga oportunidad alang sa admission sa pagpanarbaho, medikal ug sosyal nga tabang, kaluwasan ingon man usab sa uban nga occupational-related nga mga benepisyo, gipahibalo sa ilang mga katungod ubos sa kasamtangan nga labor lehislasyon ug sa mga paagi nga anaa kanila alang sa redress, nga dili ubos sa bisan unsa nga mapugsanon nga sistema sa recruitment, lakip na ang bonded labor ug uban pang matang sa utang nga pagkaulipon; ug patas nga pagtagad sa panarbaho alang sa kalalakin-an ug kababayan-an, lakip ang proteksyon gikan sa sekswal nga harassment. Alang niini nga katuyoan, ang Estado kinahanglan, sulod sa gambalay sa nasudnong mga balaod ug regulasyon, ug sa pakigtambayayong sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, mosagop ug espesyal nga mga lakang aron masiguro ang epektibong proteksyon kalabut sa pagrekrut ug mga kondisyon sa pagpanarbaho sa mga tawo nga nahisakop.

8

sa niini nga mga komunidad, sa gidak-on nga sila dili epektibo nga gipanalipdan sa mga balaod nga magamit sa mga trabahante sa kinatibuk-an.

Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa asosasyon ug kagawasan alang sa tanang kalihokan sa unyon sa mga mamumuo ug katungod sa pagtapos sa mga kasabutan sa kolektibong bargaining uban sa mga organisasyon sa mga amo. Sila usab adunay katungod nga dili magpailalom sa mga kondisyon sa pagtrabaho nga peligroso sa ilang panglawas, ilabina pinaagi sa pagkaladlad sa mga pestisidyo ug uban pang makahilong mga butang.

GIPADAYAG ni SEC. 24. Dili subay sa balaod nga mga Buhat Mahitungod sa Trabaho. - Kini mahimong supak sa balaod alang sa bisan kinsa nga tawo:

- a) Ang pagpihig batok sa bisan unsang ICC/Katawhang Lumad may kalabotan sa mga termino ug kondisyon sa pagpanarbaho tungod sa ilang kaliwat. Ang patas nga suhol ibayad sa ICC/IP ug dili ICC/IP para sa trabaho nga managsama ang bili; ug
- b) Pagdumili sa bisan kinsang empleyado sa ICC/IP sa bisan unsang katungod o benepisyo nga gihatag dinhi o sa pagtangtang kanila sa katuyoan nga pugngan sila sa pagpahimulos sa bisan unsa nga katungod o benepisyo nga gihatag ubos niini nga Balaod.

GIPADAYAG ni SEC. 25. Bata kang Serbisyo. - Ang mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa espesyal nga mga lakang alang sa hinanali, epektibo ug padayon nga pag-uswag sa ilang ekonomikanhon ug sosyal nga mga kahimtang, lakip sa mga dapit sa panarbaho, bokasyonal nga pagbansay ug pag-usab sa pagbansay, pabalay, sanitasyon, panglawas ug katilingbanong seguridad. Partikular nga pagtagad ang ihatag sa mga katungod ug espesyal nga panginahanglan sa mga lumad nga babaye, tigulang, kabatan-onan, mga bata ug mga tawo nga adunay lain-laing mga baldado. Subay niini, ang Estado mogarantiya sa katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa mga bata kang serbisyo sa gobyerno nga maglakip, apan dili limitado sa, tubig ug elektrikal nga mga pasilidad, edukasyon, panglawas ug imprastraktura.

GIPADAYAG ni SEC. 26. Babaye. - Ang mga kababayan-an sa ICC/Katawhang Katawhan makatagamtam ug patas nga mga katungod ug kahigayonan sa mga lalaki, mahitungod sa sosyal, ekonomikanhon, politikanhon ug kultural nga natad sa kinabuhi. Ang partisipasyon sa mga lumad nga kababayan-an sa proseso sa paghimog desisyon sa tanan nga lebel, ingon man

sa pag-uswag sa katilingban, hatagan ug igong pagtahod ug pag-ila.

Ang Estado maghatag ug bug-os nga agianan sa edukasyon, pag-atiman sa inahan ug bata, kahimsog ug nutrisyon, ug serbisyo sa pabalay sa mga lumad nga babaye. Ang bokasyonal, teknikal, propesyonal ug uban pang mga porma sa pagbansay igahatag aron kini nga mga babaye hingpit nga makaapil sa tanan nga aspeto sa sosyal nga kinabuhi. Kutob sa mahimo, siguruhon sa Estado nga ang mga lumad nga babaye adunay akses sa tanan nga serbisyo sa ilang kaugalingon nga mga sinultian.

GIPADAYAG ni SEC. 27. Kabataan ug Kabatan-onan. - Ang Estado moila sa mahinungdanong tahas sa mga bata ug kabatan-onan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa pagtukod sa nasud ug kinahanglang mopasiugda ug manalipod sa ilang pisikal, moral, espiritwal, intelektwal nga pagtapos sa katilingbanong kaayohan. Ngadto niini nga katuyoan, ang Estado kinahanglan nga mosuporta sa tanang mga programa sa gobyerno nga gituyo alang sa pagpalambo ug pagmatuto sa mga bata ug kabatan-onan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad para sa sibiko nga kahusayan ug magtukod ug mga mekanismo nga mahimong gikinahanglan alang sa pagpanalipod sa mga katungod sa mga lumad nga kabataan ug kabatan-onan.

GIPADAYAG ni SEC. 28. Integrated System of Education. - Ang Estado kinahanglan, pinaagi sa NCIP, maghatag ug usa ka kompleto, igo ug hiniusa nga sistema sa edukasyon, nga may kalabutan sa mga panginahanglan sa mga bata ug mga batan-on sa ICCs/IPs.

9 KAPITULO VI KULTURAL NGA INTEGRIDAD

GIPADAYAG ni SEC. 29. Pagpanalipod sa Lumad nga Kultura, Tradisyon ug Institusyon. -

Ang Estado morespeto, moila ug manalipod sa katungod sa mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad sa pagpreserba ug pagpanalipod sa ilang kultura, tradisyon ug institusyon. Kinahanglang tagdon niini kini nga mga katungod sa pagporma ug paggamit sa nasudnong mga plano ug polisiya.

GIPADAYAG ni SEC. 30. Sistema sa Edukasyon. - Ang Estado maghatag ug patas nga pag-access sa lain-laing kultural nga mga oportunidad sa mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad pinaagi sa sistema sa edukasyon, publiko o pribado nga kultural nga entidad, scholarship, grants ug uban pang mga insentibo nga walay pagpihig sa ilang katungod sa pagtukod ug pagkontrol sa ilang mga sistema sa edukasyon ug mga institusyon pinaagi sa paghatag ug edukasyon sa ilang kaugalingong pinulongan, sa paagi nga angay sa ilang kultural nga mga pamaagi sa pagtudlo ug pagkat-on. Ang mga lumad nga bata/batan-on adunay katungod sa tanang lebel ug porma sa edukasyon sa Estado.

GIPADAYAG ni SEC. 31. Pag-ila sa Cultural Diversity. - Ang Estado maningkamot nga makabaton sa dignidad ug pagkalain-lain sa mga kultura, tradisyon, kasaysayan ug mga pangandoy sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga tukma nga makita sa tanang matang sa edukasyon, impormasyon sa publiko ug pagbinayloay sa kultura-edukasyon. Tungod niini, ang Estado mohimo ug epektibong mga lakang, sa pagkonsulta sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan, aron mawagtang ang pagpihig ug diskriminasyon ug aron mapalambo ang pagkamatugtanon, pagsabot ug maayong relasyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug sa tanang bahin sa katilingban. Dugang pa, ang Gobyerno mohimo ug epektibo nga mga lakang aron masiguro nga ang media nga gipanag-iya sa Estado tukma nga nagpakita sa pagkalainlain sa kultura sa lumad. Kinahanglan usab nga siguruhon sa Estado ang partisipasyon sa angay nga mga lider sa lumad sa mga eskuylahan, komunidad ug internasyonal nga mga kalihokan sa kooperatiba sama sa mga festival, komperensya, seminar ug workshop aron mapalambo ug mapalambo ang ilang lahi nga kabilin ug mga mithi.

GIPADAYAG ni SEC. 32. Katungod sa Intelektwal nga Komunidad. - Ang mga

Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pagpraktis ug pagpabuhi sa ilang kaugalingong kultural nga mga tradisyon ug kostumbre. Ang Estado moatubang, manalipod ug mopalambo sa nangagi, karon ug sa umaabot nga mga pagpakita sa ilang mga kultura ingon man ang katungod sa pag-uli.

sa kultural, intelektwal nga relihiyoso, ug espirituhanong kabtangan nga gikuha nga wala ang ilang gawasnon ug una nga nahibal-an nga pagtugot o paglapas sa ilang mga balaod, tradisyon ug kostumbre.

GIPADAYAG ni SEC. 33. Mga Katungod sa Relihiyoso, Kultura nga mga Dapit ug mga

Seremonya. -Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pagpakita, pagpraktis, pagpalambo ug pagtudlo sa ilang espiritwal ug relihiyoso nga mga

tradisyon, kostumbre ug mga seremonyas; ang katungod sa pagmentinar, pagpanalipod ug pagbaton sa ilang relihiyoso ug kultural nga mga dapit; ang katungod sa paggamit ug pagkontrolar sa mga butang nga seremonyal; ug, ang katungod sa pagpauli sa mga patayng lawas sa tawo. Subay niini, ang Estado mohimo ug epektibong mga lakang, sa pakigtambayayong sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan aron masiguro nga ang mga sagradong lugar sa mga lumad, lakip na ang mga lubnganan, mapreserbar, respetuhon ug mapanalipdan. Aron makab-ot kini nga katuyoan, supak sa balaod ang:

a) Pagsuhid, pagkubkob o paghimo og mga pagkalot sa mga arkeolohiko nga mga dapit sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad para sa katuyoan nga makakuha og mga materyales sa kultural nga mga mithi nga walay gawasnon ug una nga nahibal-an nga pagtugot sa komunidad nga hingtungdan; ug

b) Pagdaot, pagtangtang o pagguba sa mga artifact nga adunay dakong importansya sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad para sa pagpreserbar sa ilang kultural nga kabilin.

10

GIPADAYAG ni SEC. 34. Katungod sa Lumad nga Sistema sa Kahibalo ug Mga Praktis ug sa Pagpalambo sa kaugalingong mga Siyensya ug Teknolohiya. - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay katungod sa pag-ila sa bug-os nga pagpanag-iya ug pagkontrol sa pagtapos sa pagpanalipod sa ilang mga katungod sa kultura ug intelektwal. Sila adunay katungod sa espesyal nga mga lakang sa pagkontrolar, pagpalambo ug pagpanalipod sa ilang mga siyensiya, teknolohiya ug kultural nga mga pagpakita, lakip na sa tawo ug uban pang genetic nga kahinguhaan, mga liso, lakip na ang mga gigikanan niini nga mga kahinguhaan, tradisyonal nga mga tambal ug mga buhat sa apuyan, importante nga mga tanum nga medisina, mga mananap ug minerales, mga lumad nga sistema sa kahibalo ug mga buhat, kahibalo sa mga kabtangan sa mananap ug mga tanom, mga tradisyon sa oral nga mga mananap ug mga tanom, oral nga mga tradisyon, literatura ug pagdesinyo.

GIPADAYAG ni SEC. 35. Pag-access sa Biological ug Genetic Resources. - Ang pag-access sa biolohikal ug henetikong kahinguhaan ug sa lumadnong kahibalo nga may kalabutan sa pagkonserba, paggamit ug pagpausbaw niini nga mga kahinguhaan, kinahanglang tugotan sulod sa yutang kabilin ug mga dominyo sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga adunay gawasnon ug una nga nahibaloan nga pagtugot sa maong mga komunidad, nga nakuha subay sa naandang mga balaod sa hingtungdang komunidad.

GIPADAYAG ni SEC. 36. Malungtaron nga Agro-Technical Development. - Ilhon sa Estado ang katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa usa ka malungtarong pag-uswag sa agro-teknolohiya ug kinahanglang magporma ug magpatuman sa mga programa sa aksyon alang sa epektibong pagpatuman niini. Kinahanglan usab nga ipasiugda sa Estado ang dagkong genetic ug sistema sa pagdumala sa kahinguhaan taliwala sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad kinahanglan magdasig sa kooperasyon sa mga ahensya sa gobyerno aron masiguro ang malampuson nga malungtarong kalamboan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad.

GIPADAYAG ni SEC. 37. Mga Pondo para sa Arkeolohiko ug Kasaysayan nga mga Dapit. - Ang mga ICCs/IPs adunay katungod sa pagdawat gikan sa nasudnong gobyerno sa tanang pundo ilabina nga gigahin o gigahin alang sa pagdumala ug pagpreserbar sa ilang mga arkeolohiko ug makasaysayanong mga dapit ug mga artifact uban sa pinansyal ug teknikal nga suporta sa nasudnong ahensya sa gobyerno.

KAPITULO VII NASYONAL NGA KOMISYON SA MGA LUMAD (NCIP)

GIPADAYAG ni SEC. 38. National Commission on Indigenous Cultural

Communities/Indigenous Peoples (NCIP). - Aron matuman ang mga polisiya nga gilatin dinhi, kinahanglang mugnaon ang National Commission on ICCs/IPs (NCIP), nga mao ang nag-unang ahensya sa gobyerno nga responsable sa pagporma ug pagpatuman sa mga polisiya, plano ug programa sa pagpasiugda ug pagpanalipod sa mga katungod ug kaayohan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug ang pag-ila sa ilang ancestral domains ingon man sa ilang mga katungod niini.

GIPADAYAG ni SEC. 39. Mandate. - Ang NCIP kinahanglang manalipod ug magpasiugda sa interes ug kaayohan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga may pagtagad sa ilang mga pagtuo, kostumbre, tradisyon ug institusyon.

GIPADAYAG ni SEC. 40. Komposisyon. - Ang NCIP mahimong usa ka independenteng ahensya ubos sa Opisina sa Presidente ug gilangkuban sa pito (7) ka Komisyoner nga sakop sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, usa (1) niini ang mahimong Chairperson. Ang mga Komisyoner kinahanglang itudlo sa Presidente sa Pilipinas gikan sa listahan sa mga rekomendasyon nga gisumite sa tinuod nga ICCs/ IPs: Sa kondisyon, nga ang pito (7) ka Komisyoner kinahanglang itudlo ilabina gikan sa matag usa sa mosunod nga etnograpikong mga dapit: Rehiyon I ug Cordilleras, Rehiyon II, ang ubang bahin sa Luzon, Mga Grupo sa Isla lakip ang Mindoro, Palawan, Romblon, Panay; Northern ug

11

Kasadpang Mindanao; Habagatan ug Sidlakang Mindanao; ug Central Mindanao: Sa ato pa, nga labing menos duha (2) sa pito (7) ka Komisyoner mga babaye.

GIPADAYAG ni SEC. 41. Kwalipikasyon, Pagdumala, Kompensasyon. - Ang Chairperson ug ang unom (6) ka Komisyoner kinahanglang mag-apil sa natural born Filipino citizens, bonafide nga membro sa ICCs/Katawhang Lumad nga gi-certify sa iyang tribo, eksperyensiyado sa ethnic affairs ug kinsa nagtrabaho sulod sa labing menos napulo (10) ka tuig sa usa ka ICC/IP community ug/o bisan unsang ahensya sa gobyerno nga nalambigit sa ICC/IP, labing menos 35 anyos, edad ug edad: Gihatag, Nga labing menos duha (2) sa pito (7) ka mga Komisyoner ang mahimong membro sa Philippine Bar: Sa ato pa, ang mga membro sa NCIP mohupot sa katungdanan sulod sa tulo (3) ka tuig, ug mahimong ipailalom sa re-appointment alang sa laing termino: Gawas pa, nga walay tawo nga moalagad sulod sa kapin sa duha (2) ka termino. Ang pagtudlo sa bisan unsang bakante alang lamang sa wala pa matapos nga termino sa nag-una ug sa bisan unsang kaso nga ang usa ka membro dili itudlo o itudlo sa usa ka temporaryo o paglihok nga kapasidad: Kung, sa katapusan, Nga ang

Chairperson ug ang mga Komisyoner adunay katungod sa bayad subay sa Salary Standardization Law.

GIPADAYAG ni SEC. 42. Pagtangtang sa katungdanan. - Ang bisan kinsang membro sa NCIP mahimong tangtangon sa katungdanan sa Presidente, sa iyang kaugalingong inisyatiba o sa rekomendasyon sa bisan unsang lumad nga komunidad, sa dili pa matapos ang iyang termino alang sa kawsa ug human sa pagtuman sa gikinahanglan nga proseso sa balaod.

GIPADAYAG ni SEC. 43. Pagtudlo sa mga Komisyoner. - Ang Presidente motudlo sa pito (7) ka Komisyoner sa NCIP sulod sa kasiyaman (90) ka adlaw gikan sa pagka-epektibo niini nga Balaod.

GIPADAYAG ni SEC. 44. Gahum ug Kalihokan. - Aron matuman ang mandato niini, ang NCIP kinahanglang adunay mosunod nga mga gahom, hurisdiksyon ug gimbuhaton:

- a) Magsilbi nga nag-unang ahensya sa gobyerno diin ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad makapangayo ug tabang sa gobyerno ug isip medium, diin ang maong tabang mahimong mapaabot;
- b) Pagrepaso ug pag-assess sa mga kondisyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad lakip na ang mga kasamtangang balaod ug polisiya nga may kalabotan niini ug sa pagsugyot ug mga may kalabotan nga balaod ug polisiya aron matubag ang ilang papel sa nasudnong kalamboan;
- c) Sa paghimo ug pagpatuman sa mga polisiya, plano, programa ug proyekto alang sa ekonomikanhon, sosyal ug kultural nga kalamboan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug sa pagmonitor sa pagpatuman niini;
- d) Sa paghangyo ug pag-apil sa mga serbisyo ug suporta sa mga eksperto gikan sa ubang mga ahensya sa gobyerno o pag-employo sa mga pribadong eksperto ug mga consultant ingon nga gikinahanglan sa pagkab-ot sa mga tumong niini;
- e) Pag-isyu ug sertipiko sa yutang kabilin/titulo sa dominyo;
- f) Ipailalom sa kasamtangan nga mga balaod, sa pagsulod ngadto sa mga kontrata, mga kasabotan, o kahikayan, uban sa gobyerno o pribado nga mga ahensya o mga entidad ingon nga gikinahanglan aron sa pagkab-ot sa mga tumong niini nga Act, ug ubos sa pag-uyon sa Presidente, sa pagkuha sa mga pahulam gikan sa gobyerno nga mga institusyon sa pagpahulam ug uban pang mga institusyon sa pagpahulam aron sa paggasto sa mga programa niini;

12

g) Aron makigsabot alang sa mga pundo ug sa pagdawat sa mga grant, donasyon, mga gasa ug/o mga kabtangan sa bisan unsa nga porma ug gikan sa bisan unsa nga tinubdan, lokal ug internasyonal, ubos sa pag-uyon sa Presidente sa Pilipinas, alang sa kaayohan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug mangalagad niini sumala sa mga termino niini; o kung walay bisan unsang kondisyon, sa ingon nga paagi nga nahiuyon sa interes sa

mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ingon man sa kasamtangang mga balaod;

h) Pag-coordinate sa mga programa ug proyekto sa kalamboan para sa pag-uswag sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug sa pagdumala sa hustong pagpatuman niini;

i) Pag-convene sa mga periodic convention o assemblies sa mga IPs para repasuhon,

pag-assess ug pag-propose og mga polisiya o plano;

j) Pagtambag sa Presidente sa Pilipinas sa tanang butang nga may kalabutan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug sa pagsumite sulod sa kan-uman (60) ka adlaw human sa pagtapos sa matag tuig sa kalendaryo, usa ka taho sa mga operasyon ug mga nahimo niini;

k) Aron isumite sa Kongreso ang angay nga mga sugyot sa lehislatibo nga gituyo aron ipatuman ang mga palisiya sa ilawom sa kini nga Balaod;

l) Pag-andam ug pagsumite sa angay nga badyet sa Opisina sa Presidente;

m) Pag-isyu ug tukma nga sertipikasyon isip pre-kondisyon sa paghatag ug permit, pag-arkila, paghatag, o bisan unsang susamang awtoridad alang sa disposisyon, paggamit, pagdumala ug paggahin sa bisan unsang pribadong indibidwal, korporasyon nga entidad o bisan unsang ahensya sa gobyerno, korporasyon o subdibisyon niini sa bisan unsang bahin o bahin sa ancestral domain nga gikonsiderar ang consensus approval sa ICCs/IP;

n) Pagdesisyon sa tanang apela gikan sa mga desisyon ug mga buhat sa tanang nagkalain-laing buhatan sulod sa Komisyon;

o) Aron ipahibalo ang gikinahanglan nga mga lagda ug regulasyon alang sa pagpatuman niini nga Balaod;

p) Sa paggamit sa ubang mga gahum ug mga gimbuhaton nga mahimong imando sa Presidente sa Republika sa Pilipinas; ug

q) Pagrepresentar sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Pilipino sa tanang internasyonal nga mga komperensya ug mga kombensiyon nga may kalabotan sa mga lumad ug uban pang may kalabutan nga mga kabalaka.

GIPADAYAG ni SEC. 45. Accessibility ug Transparency. - Ubos sa mga limitasyon nga mahimong gihatag sa balaod o sa mga lagda ug regulasyon nga giproklamar subay niini, ang tanan nga opisyal nga mga rekord, mga dokumento ug mga papel nga may kalabotan sa opisyal nga mga aksyon, mga transaksyon o mga desisyon, ingon man ang mga datos sa panukiduki nga gigamit ingon basihan sa pagpauswag sa palisiya sa Komisyon mahimong magamit sa publiko.

GIPADAYAG ni SEC. 46. Mga opisina sulod sa NCIP. - Ang NCIP kinahanglan adunay mga musunod nga mga opisina nga responsable sa pagpatuman sa mga palisiya nga gihatag pagkahuman:

a) Opisina sa Ancestral Domains - Ang Opisina sa Ancestral Domains maoy responsable sa pag-ila, delineasyon ug pag-ila sa yutang kabilin/mga dominyo. Kini usab ang responsable sa pagdumala sa yutang kabilin/mga dominyo subay sa usa ka master plan ingon man ang

pagpatuman sa mga katungod sa ancestral domain sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga gihatag sa

Kapitulo III niini nga Balaod. Mag-isyu usab kini, sa gawasnon ug naa say nahibaw-an nga pagtugot sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, sertipikasyon sa dili pa ang paghatag ug bisan unsang lisensya, pag-arkila o permiso alang sa pagpahimulos sa mga natural nga kahinguhaan nga makaapekto sa interes sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad o sa ilang mga yutang kabilin ug sa pagtabang sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa pagpanalipod sa teritoryal nga integridad sa

tanang ancestral domain. Kini usab mobuhat sa uban nga mga gimbuhaton nga gikonsiderar sa Komisyon nga angay ug gikinahanglan;

b) Opisina sa Polisiya, Pagplano ug Pagpanukiduki - Ang Sa mga Kuto sa Polisiya, Pagplano ug Pagpanukiduki mao ang responsable sa pagporma sa angay nga mga palisiya ug programa alang sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sama sa, apan dili limitado sa, pag-ugmad sa Lima ka Tuig nga Master Plan para sa mga ICC/Katawhang Lumad. Ang maong plano kinahanglang moagi sa proseso nga matag lima ka tuig, ang Komisyon maningkamot sa pagtimbang-timbang sa plano ug maghimog mga sangpotanan subay sa nag-usab-usab nga mga sitwasyon. Ang Opisina kinahanglang usab nga mohimo sa dokumentasyon sa naandan nga balaod ug magtukod ug magmentinar sa usa ka Research Center nga magsilbi nga tipiganan sa etnograpihong impormasyon alang sa pagmonitor, ebalwasyon ug pagporma sa polisiya. Kini motabang sa lehislatibo nga sanga sa nasudnong gobyerno sa pagporma sa angay nga lehislasyon nga makabenepisyo sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad;

c) Opisina sa Edukasyon, Kultura ug Panglawas - Ang Opisina sa Kultura, Edukasyon ug Panglawas maoy responsable sa epektibong pagpatuman sa edukasyon, kultural ug giabangan nga mga katungod sama sa gihatag niini nga Balaod. Kini motabang, magpasiugda ug mosuporta sa mga eskwelahan sa komunidad, pormal ug dili pormal, para sa kaayohan sa lokal nga lumadnong komunidad, ilabina sa mga dapit diin ang kasamtangan nga mga pasilidad sa edukasyon dili maabot sa mga miyembro sa lumad nga grupo. Kini modumala sa tanang mga programa sa scholarship ug uban pang mga katungod sa edukasyon nga gituyo alang sa mga benepisyaryo sa ICC/IP sa pakig-alayon sa Department of Education, Culture and Sports ug sa Commission on Higher Education. Kini mohimo, sulod sa mga limitasyon sa anaa nga gahin, usa ka espesyal nga programa nga naglakip sa lengguwahe ug bokasyonal nga pagbansay, panglawas sa publiko ug programa sa pagtabang sa pamilya ug giabangan nga mga sakop.

Kinahanglang usab nga ilhon niini ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga adunay potensyal nga pagbansay sa propesyon sa panglawas ug dasigon ug tabangan sila sa pagpalista sa mga eskwelahan sa medisina, nursing, physical therapy ug uban pang mga kaalyado nga kurso nga may kalabotan sa propesyon sa panglawas.

Alang niini nga katuyoan, ang NCIP kinahanglang nga magbutang ug usa ka representante sa matag usa sa giingon nga mga opisina nga personal nga mobuhat sa nauna nga buluhaton ug kinsa ang makadawat mga reklamo gikan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug mapugos nga aksyon gikan sa angay nga ahensya. Kinahanglang usab nga bantayan niini ang mga kalihokan sa National Museum ug uban pang susamang ahensya sa gobyerno nga

kasagarang gituyo sa pagdumala ug presensya sa mga makasaysayanon ug arkeolohiko nga artifact sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug mahimong responsable sa pagpatuman sa uban pang mga gimbuhaton nga mahunahuna sa NCIP nga angay ug gikinahanglan;

d) Opisina sa Socio-Economic Services ug Espesyal nga Kabalaka. - Ang Opisina sa Socio-Economic Services ug Espesyal nga Kabalaka magsilbi nga Opisina diin ang NCIP makig-alayon sa mga hingtungdan nga ahensya sa gobyerno nga espesyal nga gitahasan sa pagpatuman sa lain-laing mga bata kang socio-economic nga serbisyo, mga polisiya, mga plano ug mga programa nga nakaapekto sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad aron masiguro nga ang mao usab husto ug direktang natagamtaman nila. Kini usab

ang responsable sa uban pang mga gimbuhaton nga mahunahuna sa NCIP nga angay ug kinahanglan;

e) Opisina sa Empowerment ug Human Rights - Ang Opisina sa Empowerment ug Human Rights kinahanglang magsiguro nga ang mga lumad nga sociopolitical, kultural ug ekonomikanhon nga mga katungod gitahud

14

ug giila. Kinahanglang segurohon niini nga ang mga mekanismo sa pagpalig-on sa kapasidad matukod ug ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad mahatagan sa matag kahigayonan, kon ilang pilion, sa pag-apil sa tanang lebel sa paghimog desisyon. Kinahanglan usab nga siguruhon niini nga ang mga bata kang tawhanong katungod, ug uban pang mga katungod nga mahimong matino sa NCIP, ubos sa naglungtad nga mga balaod, mga lagda ug regulasyon, gipanalipdan ug gipasiugda;

f) Opisina sa Administratibo - Ang Opisina sa Administratibo maghatag sa NCIP og ekonomikanhon, episyente ug epektibo nga mga serbisyo nga may kalabotan sa mga personahe, pinansya, mga rekord, kagamitan, seguridad, mga suplay ug mga may kalabutan nga serbisyo. Kini usab ang modumala sa Ancestral Domains Fund; ug

g) Legal Affairs Office- Adunay usa ka Legal Affairs Office nga magtambag sa NCIP sa tanang legal nga mga butang mahitungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug maoy responsable sa paghatag sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad og legal nga tabang sa litigasyon nga naglambigit sa interes sa komunidad. Maghimo kini og pasiuna nga imbestigasyon base sa mga reklamo nga gipasaka sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad batok sa usa ka natural o huridical nga tawo nga gituohang nakalapas sa mga katungod sa ICCs/UPs. Pinasikad sa mga nakaplagaan niini, kini ang magpasiugda sa pagpasaka sa angay nga legal o administratibong aksyon ngadto sa NCIP. GIPADAYAG ni SEC. 47. Ubang mga Opisina. - Ang NCIP adunay gahum sa paghimo ug dugang nga mga opisina nga maisip nga gikinahanglan ubos sa kasamtangan nga mga lagda ug regulasyon.

GIPADAYAG ni SEC. 48. Regional ug Field Offices. - Ang mga kasamtangang rehiyonal ug field offices magpabilin nga molihok ubos sa gipalig-on nga istruktura sa organisasyon sa NCIP. Ang ubang mga field offices pagahimoon bisan asa nga angay ug ang sumbanan sa staffing niini itakda sa NCIP: Basta, nga sa mga probinsya diin adunay mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad apan walay natad sa mga buhatan, ang NCIP magtukod ug

mga field office sa maong mga probinsya.

GIPADAYAG ni SEC. 49. (Opisina sa Executive Director. - Ang NCIP magmugna sa Opisina sa Executive Director nga magsilbing secretariat niini. Ang buhatan pagapangunahan sa usa ka Executive Director nga itudlo sa Presidente sa Republika sa Pilipinas sa rekomendasyon sa NCIP sa usa ka permanente nga basehan. Ang staffing pattern sa buhatan kinahanglang matino sa NCIP ubos sa kasamtangan nga mga lagda ug regulasyon.

GIPADAYAG ni SEC. 50. Konsultatibo nga Lawas. - Usa ka lawas nga gilangkuban sa mga tradisyonal nga mga lider, mga tigulang ug mga representante gikan sa kababayan-an ug kabatan-onan nga sektor sa lain-laing mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ang pagahimoon sa NCIP matag karon ug unya aron sa pagtambag niini sa mga butang nga may kalabutan sa mga problema, pangandoy ug interes sa mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad.

KAPITULO VIII DELINEASYON UG PAG-ILA SA ANCESTRAL DOMAINS

GIPADAYAG ni SEC. 51. Delineation ug Pag-ila sa Ancestral Domains. -Ang self-delineation mao ang giya nga prinsipyo sa pag-ila ug delineation sa ancestral domains. Sa ingon niini, ang hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay usa ka mahukmanong tahas sa tanang kalihokan nga may kalabotan niini. Ang Gipanumpaang Pahayag sa mga Tigulang bahin sa kasangkaran sa mga teritoryo ug mga kasabotan/kasugtanan nga gihimo uban sa silingang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, kon aduna man, kinahanglanon sa pagdeterminar niining tradisyonal nga mga teritoryo. Ang Gobyerno mohimo sa gikinahanglan nga mga lakang sa pag-ila sa mga yuta nga tradisyonal nga giokupar sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ug paggarantiya sa epektibong pagpanalipod sa ilang mga katungod sa

15

pagpanag-iya ug pagpanag-iya niini. Kinahanglang himuon ang mga lakang sa angay nga mga kaso aron mapanalipdan ang katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan sa yuta nga dili na sila eksklusibong giokupahan, apan diin sila adunay tradisyonal nga agianan alang sa ilang panginabuhi ug tradisyonal nga mga kalihokan, partikular na sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga nomadiko ug/o nagbalhinbalhin nga mga mag-uuma.

GIPADAYAG ni SEC. 52. Proseso sa Delineasyon. - Ang pag-ila ug delineasyon sa ancestral domains pagabuhaton subay sa mosunod nga mga pamaagi:

a) Ancestral Domains Delineated Before this Act.- Ang mga probisyon sa ubos dili magamit sa ancestral domains/yuta nga nadelineate na sumala sa DENR Administrative Order No. 2, series of 1993, o sa ancestral lands ug domains nga delineate ubos sa bisan unsa nga komunidad/

programa sa ancestral domain sa wala pa ang paghimo niini nga balaod. Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad kansang yutang kabilin/mga dominyo opisyal nga gilalid sa wala pa ang paghimo niini nga balaod adunay katungod sa pag-aplay alang

sa pag-isyu og Certificate of Ancestral Domain Title (CADT) sa maong lugar nga dili moagi sa proseso nga gilalid dinhi;

b) Petisyon alang sa Delineation. - Ang proseso sa pagdelineate sa usa ka espesipikong perimeter mahimong sugdan sa NCIP uban sa pagtugot sa hingtungdan nga ICC/Katawhang Lumad, o pinaagi sa Petition for Delineation nga gisang-at sa NCIP, sa mayoriya sa mga miyembro sa ICCs/Katawhang Lumad;

c) Tukma nga Delineation. - Ang opisyal nga delineation sa ancestral domain boundaries lakip na ang census sa tanang membro sa komunidad niini, ipahigayon dayon sa Ancestral Domains Office sa pag-file sa aplikasyon sa mga hingtungdang Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad. Ang delineasyon pagahimoon sa koordinasyon sa komunidad nga hingtungdan ug sa tanang panahon maglakip sa tinuod nga pag-apil ug partisipasyon sa mga miyembro sa komunidad nga hingtungdan;

d) Kinahanglanon ang Pamatuod. - Ang Proof of Ancestral Domain Claims kinahanglan maglakip sa testimonya sa mga tigulang o komunidad ubos sa panumpa, ug uban pang mga dokumento direkta o dili direkta nga nagpamatuod sa pagpanag-iya o pag-okupar sa lugar sukad pa kaniadto sa maong mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa konsepto sa mga tag-iya nga mahimong bisan kinsa (I) sa mosunod nga tinuod nga mga dokumento:

1) Sinulat nga mga asoy sa mga kostumbre ug tradisyon sa mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad;

2) Sinulat nga mga asoy sa istruktura ug institusyon sa politika sa mga Lumadnong

Komunidad/Katawhang Lumad;

3) Mga hulagway nga nagpakita sa taas nga panahon nga trabaho sama sa mga karaang pagpaayo, lubnganan, sagradong mga dapit ug karaang mga baryo;

4) Mga kasaysayan nga asoy, lakip ang mga kasabutan ug mga kasabutan mahitungod sa mga utlanan nga gisudlan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga may kalabotan sa ubang mga Lumadnong Komunidad/IP;

5) Mga plano sa survey ug mga sketch nga mapa;

6) Antropolohiyang datos;

7) Mga survey sa genealogical;

8) Mga hulagway ug deskriptibong mga kasaysayan sa tradisyonal nga komunal nga kalasangan ug mga dapit sa pagpangayam; 9) Mga hulagway ug deskriptibong

kasaysayan sa tradisyonal nga mga landmark sama sa kabukiran, suba, sapa, tagaytay, bungtod, terraces ug uban pa; ug

10) Pagsulat sa mga ngalan ug lugar nga nakuha gikan sa lumad nga diyalekto sa komunidad.

e) Pag-andam sa mga Mapa. - Pinasikad sa maong imbestigasyon ug sa mga kaplag sa kamatuoran base niini, ang Ancestral Domains Office mag-andam ug perimeter map, kompleto sa teknikal nga mga deskripsyon, ug usa ka deskripsyon sa natural nga mga bahin ug mga timaan nga gidawat niini;

16

f) Report sa Imbestigasyon ug Ubang mga Dokumento. - Usa ka kompletong kopya sa pasiuna nga census ug usa ka taho sa imbestigasyon, kinahanglang andamon sa Ancestral Domains Office sa NCIP;

g) Pahibalo ug Publikasyon. - Usa ka kopya sa matag dokumento, lakip ang usa ka hubad sa lumad nga pinulongan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan i-post sa usa ka prominenteng dapit niini sulod sa labing menos kinse (15) ka adlaw. Ang kopya sa dokumento kinahanglan usab nga i-post sa lokal, probinsyal ug rehiyonal nga mga buhatan sa NCIP, ug ipatik sa usa ka mantalaan nga adunay kinatibuk-ang sirkulasyon kausa sa usa ka semana sulod sa duha (2) ka sunod-sunod nga mga semana aron tugotan ang ubang mga claimant nga mosang-at og oposisyon niini sulod sa kinse (15) ka adlaw gikan sa petsa

sa maong publikasyon: Sa kondisyon, Nga sa mga dapit nga walay ingon nga mantalaan nga anaa, mag-broadcast lamang sa: maisip nga igo kung ang mantalaan ug estasyon sa radyo wala magamit;

h) Pag-endorso sa NCIP. - Sulod sa kinse (15) ka adlaw gikan sa pagmantala, ug sa proseso sa pag-inspeksyon, ang Ancestral Domains Office mag-andam ug report ngadto sa NCIP nga mag-endorso sa paborableng aksyon sa usa ka pag-angkon nga giisip nga adunay igong pruwaba. Bisan pa, kung ang pruwaba giisip nga dili igo, ang Ancestral Domains Office kinahanglan nga magsumite sa dugang nga ebidensya: Kung, nga ang Ancestral Domains Office kinahanglan nga isalikway ang bisan unsang pag-angkon nga giisip nga dayag nga bakak o malimbungon pagkahuman sa pag-inspeksyon ug pag-verify: Gihatag, dugang pa, Nga sa kaso sa pagsalikway, ang Opisina sa Ancestral Domains maghatag sa aplikante sa tanan nga pahibalo, nga adunay sulud nga pahibalo, nga adunay sulud nga pahibalo. Ang pagdumili mahimong maapela sa NCIP: Gawas pa, nga sa mga kaso diin adunay nagkasumpaki nga mga pag-angkon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa mga utlanan sa mga pag-angkon sa ancestral domain, ang Opisina sa Ancestral Domains mohimo sa mga nag-away nga partido nga magkita ug tabangan sila sa paghimo sa usa ka pasiuna nga resolusyon sa panagbangi, nga wala'y pagpihig sa tibuuk nga seksyon sa ubos nga hukom sumala sa husay sa ubos.

i) Pag-turnover sa mga Lugar Sulod sa Ancestral Domains nga Gidumala sa Ubang mga Ahensya sa Gobyerno. - Ang Chairperson sa NCIP mosertipika sa Blat nga ang lugar nga sakop usa ka ancestral domain. Ang mga kalihim sa Department of Agrarian Reform, Department of Environment and Natural

Mga Kapanguhaan, Departamento sa Interior ug Lokal nga Gobyerno, ug Departamento sa Hustisya, ang Komisioner sa National Development Corporation, ug bisan unsang uban pang ahensya sa gobyerno nga nag-angkon nga hurisdiksyon sa lugar kinahanglan ipahibalo Niini. Ang ingon nga pahibalo magtapos sa bisan unsang ligal nga sukaranan alang sa hurisdiksyon nga giangkon kaniadto;

j) Pag-isyu sa CADT. - Ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad kansang mga yutang kabilin opisyal nga gilamid ug gitino sa NCIP kinahanglang hatagan ug CADT sa ngalan sa hingtungdang komunidad, nga adunay listahan sa tanang dosis nga giila sa census; ug

k) Pagparehistro sa mga CADT. - Ang NCIP kinahanglang magparehistro ug giisyu nga mga sertipiko sa mga titulo sa ancestral domain ug mga sertipiko sa ancestral lands tides sa dili pa ang She Register of Deeds sa dapit diin nahimutang ang propyedad.

GIPADAYAG ni SEC. 53. Pag-ila, Delineasyon ug Sertipikasyon sa Ancestral

a) Ang alokasyon sa mga yuta sulod sa bisan unsang ancestral domain ngadto sa indibidwal o lumad nga korporasyon (pamilya o clan) nga mga claimant itugyan ngadto sa hingtungdang

nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga modesisyon pinasubay sa kostumbre ug tradisyon;

b) Ang indibidwal ug lumad nga corporate claimants sa yutang kabilin nga wala sa sulod sa ancestral domains, mahimong opisyal nga maestablisar ang ilang mga claim pinaagi sa pag-file og mga aplikasyon para sa pag-ila ug delineation sa ilang mga claims sa Ancestral

Domains Office. Ang usa ka indibidwal o giila nga ulo sa usa ka pamilya o clan mahimong mag-file sa ingon nga aplikasyon alang kaniya o alang sa iyang pamilya o clan, matag usa;

c) Ang mga pamatuod sa maong mga pag-angkon kinahanglan nga mag-uban sa porma sa aplikasyon nga maglakip sa testimonya ubos sa panumpa sa mga tigulang sa komunidad ug uban pang mga dokumento direkta o dili direkta nga nagpamatuod sa pagpanag-iya o pag-okupar sa mga lugar sukad pa kaniadto sa indibidwal o korporasyon nga mga claimant sa konsepto sa mga tag-iya nga mahimong bisan unsa sa tinuod nga mga dokumento nga gilista ubos sa Sec. 52 (d) niini nga Balaod, lakip ang mga deklarasyon sa buhis ug mga pruwera sa pagbayad sa mga buhis;

d) Ang Opisina sa Ancestral Domains mahimong mangayo gikan sa matag ancestral claimant sa pagsumite sa uban pang mga dokumento, Sworn Statements ug uban pa, nga sa iyang opinyon, mahimong maghatag ug kahayag sa katinuod sa sulod sa aplikasyon/claim;

e) Sa pagkadawat sa mga aplikasyon alang sa delineasyon ug pag-ila sa mga pag-angkon sa yutang kabilin, ang Opisina sa Ancestral Domains ang magpahinabo sa pagmantala sa aplikasyon ug usa ka kopya sa matag dokumento nga gisumite lakip ang paghubad sa lumad nga pinulongan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan sa usa ka prominenteng dapit niini sulod sa labing menos kinse (15) ka adlaw. Ang kopya sa dokumento kinahanglan usab nga i-post sa lokal, probinsyal, ug rehiyonal nga mga buhatan sa NCIP ug ipatik sa usa ka mantalaan nga adunay kinatibuk-ang sirkulasyon kausa sa usa ka semana sulod sa duha (2) ka sunod-sunod nga mga semana aron tugotan ang ubang mga nag-angkon sa pag-file og oposisyon niini sulod sa kinse (15) ka adlaw gikan sa petsa sa maong publikasyon: Sa kondisyon, Nga sa mga dapit nga walay ingon nga mantalaan nga anaa, magsibya lamang: maisip nga igo kung ang mga mantalaan ug estasyon sa radyo wala magamit;

f) Kinse (15) ka adlaw human sa maong publikasyon, ang Opisina sa Ancestral Domains mag-imbestigar ug mag-inspeksyon sa matag aplikasyon, ug kung mapamatud-an nga merito, magpahinabo ug parcellary survey sa lugar nga giangkon. Ang Opisina sa Ancestral Domains kinahanglan nga mosalikway sa bisan unsang pag-angkon nga giisip nga tinuod nga bakak o malimbungon pagkahuman sa pagsusi ug pag-verify. Sa kaso sa pagsalikway, ang Ancestral Domains Office mohatag sa aplikante og tukmang pahibalo, kopya nga gihatag sa tanan nga hingtungdan, nga adunay mga basehan sa pagdumili. Ang pagdumili mahimong maapela sa NCIP. Sa kaso sa nagkasumpaki nga mga pag-angkon sa mga indibidwal o lumad nga corporate claimants, ang Ancestral Domains Office kinahanglan magpahinabo sa mga nag-away nga partido nga magkita ug tabangan sila sa paghimo sa usa ka pasiuna nga resolusyon sa panagbangi, nga walay pagpihig sa hingpit nga paghukom niini sumala sa Sec. 62 niini nga Balaod. Sa tanan nga mga proseso alang sa pag-ila o delineasyon sa mga ancestral domain nga gihatag dinhi, ang Direktor sa Yuta magrepresentar sa interes sa Republika sa Pilipinas; ug

g) Ang Opisina sa Ancestral Domains kinahanglang mag-andam ug mosumitir ug report sa matag aplikasyon nga gisurbi ug gilatid ngadto sa NCIP, nga maoy mo-evaluate sa report nga gisumite. Kung makita sa NCIP nga merito ang maong pag-angkon, mag-isyu kini og sertipiko sa yutang kabilin, nga magdeklara ug magpamatuod sa pag-angkon sa matag indibidwal o korporasyon (pamilya o clan) nga nangangkon sa yutang kabilin.

GIPADAYAG ni SEC. 54. Malimbongon nga mga Pangangkon. - Ang Ancestral Domains sa mga kuto mahimong, sa sinulat nga hangyo gikan sa ICCs/IPs, magrepaso sa kasamtangan nga mga pag-angkon nga malimbongon nga nakuha sa bisan kinsang tawo o komunidad. Ang bisan unsang pag-angkon nga nakit-an nga malimbongon nga nakuha sa, ug gi-isyu sa, bisan kinsa

tawo o komunidad mahimong kanselahon sa NCIP human sa angay nga pahibalo ug pagdungog sa tanang hingtungdan nga partido.

GIPADAYAG ni SEC. 55. Komunal nga Katungod. - Ubos sa Seksyon 56 niini, ang mga lugar sulod sa ancestral domains, delineate man o wala, pagaisipon nga communal hold: Kung ang communal rights ubos niini nga Act dili isipon nga co-ownership nga gihatag sa Republic Act. 386, o nailhan nga Bag-ong Kodigo Sibil.

GIPADAYAG ni SEC. 56. Naglungtad nga Property Rights Regimes. - Ang mga katungod sa propyedad sulod sa ancestral domains nga anaa na ug/o gitugyan sa pagkaepektibo niini nga Act, kinahanglang ilhon ug tahuron.

GIPADAYAG ni SEC. 57. Natural nga mga Kapanguhaan sulod sa Ancestral Domains. - Ang mga ICC/Katawhang Lumad kinahanglan adunay prayoridad nga mga katungod sa pag-ani, pagkuha, pagpalambo o pagpahimulos sa bisan unsang natural nga kahinguhaan sulod sa ancestral domains. Ang dili membro sa hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad mahimong tugutan nga moapil sa pagpalambo ug paggamit sa natural nga kahinguhaan sulod sa panahon nga dili molapas sa baynte singko (25) ka tuig nga mabag-o sulod sa dili molapas sa baynte singko (25) ka tuig: Sa kondisyon, Nga ang usa ka pormal ug sinulat nga kasabotan gisudlan sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan, o nga ang komunidad, miuyon sa paghimog desisyon subay sa: Gihatag, sa katapusan, Nga ang NCIP mahimong mogamit sa mga gahum sa pagbisita ug mohimo ug angay nga aksyon aron mapanalipdan ang mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ubos sa parehas nga kontrata.

GIPADAYAG ni SEC. 58. Mga Pagkonsiderar sa Kalikopan. - Ang mga ancestral domain o mga bahin niini, nga makita nga gikinahanglan para sa mga kritikal nga watershed, bakhaw, wildlife sanctuaries, kamingawan, protected area, forest cover, o reforestation nga gitino sa tukma nga mga ahensya nga adunay hingpit nga partisipasyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan kinahanglang huptan, dumalahon ug pauswagon alang sa maong mga katuyoan. Ang hingtungdan nga mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad hatagan ug responsibilidad sa pagmentinar, pagpalambo, pagpanalipod ug pagkonserbar sa maong mga dapit uban sa hingpit ug epektibo nga tabang sa mga ahensya sa gobyerno. Kung ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad

magdesisyon sa pagbalhin sa responsibilidad sa mga lugar, ang maong desisyon kinahanglang himoon pinaagi sa pagsulat. Ang pag-uyon sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad kinahanglan nga maabot pinasubay sa naandang mga balaod niini nga walay pagpihig sa mga bata kang kinahanglanon sa kasamtangang mga balaod sa gawasnon ug nauna nga nahibal-an nga pagtugot: Sa kondisyon, Nga ang pagbalhin temporaryo lang ug sa katapusan mobalik ngadto sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad subay sa usa ka programa alang sa pagbalhin sa teknolohiya: Sa kondisyon, dugang pa, Nga walay mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga dili mabalhin ubos sa espesipikong bahin niining maong seksyon. mga tawo nga gitugutan sa paghatag pagtugot.

GIPADAYAG ni SEC. 59. Precondition sa Sertipikasyon. - Ang tanan nga mga departamento

ug uban pang ahensya sa gobyerno kinahanglan nga higpit nga gimandoan gikan sa pag-isyu, pagbag-o, o paghatag sa bisan unsang konsesyon, lisensya o pag-arkila, o pagsulod sa bisan unsang kasabutan sa pagbahinbahin sa produksiyon, nga wala'y una nga sertipikasyon gikan sa NCIP nga ang lugar nga apektado dili mag-overlap sa bisan unsang ancestral domain. Ang ingon nga sertipikasyon

ipagawas lamang human ang usa ka field-based nga imbestigasyon gihimo sa Ancestral Domains Office sa dapit nga hingtungdan: Sa kondisyon, Nga walay sertipikasyon ang igahatag sa NCIP nga walay libre ug una nga nahibal-an ug sinulat nga pagtugot sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan: Sa paghatag, dugang pa, Nga walay departamento, ahensya sa gobyerno o gipanag-iya o kontrolado sa gobyerno nga korporasyon ang mahimong mag-isyu ug bag-ong konsesyon, o usa ka kasabutan sa pag-abang sa produksyon: Sa kataposan, nga ang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad adunay

19

katungod sa pagpahunong o pagsuspenso, subay niini nga Balaod, sa bisan unsang proyekto nga wala makatagbaw sa gikinahanglan niini nga proseso sa konsultasyon. GIPADAYAG ni SEC. 60. Exemption sa mga Buhis. - Ang tanan nga yuta nga gipamatud-an nga ancestral domain kinahanglan nga gawasnon sa mga buhis sa real property, espesyal nga mga buhis, pagtapos sa ubang mga porma sa pagsingil gawas sa bahin sa ancestral domain nga aktuwal nga gigamit alang sa dinagkong agrikultura, komersyal nga kalasangan nga plantasyon ug mga katuyoan sa pinuy-anan o kung titlohan sa mga pribado nga tawo: Kung ang tanan nga mga kinahanglanon gamiton aron mapadali ang pagpauswag ug pagpaayo sa yuta.

GIPADAYAG ni SEC. 61. Temporaryo nga Gahum sa Pagpangayo. - Sa wala pa ang pagtukod sa usa ka institusyonal nga kapasidad sa pagsurbey diin kini epektibo nga makatuman sa iyang mandato, apan sa bisan unsang kaso nga dili molapas sa tulo (3) ka tuig human sa pagkamugna niini, ang NCIP kay gitugotan sa paghangyo sa Department of Environment and Natural Resources (DENR) survey teams ingon man sa uban nga parehas nga may katakus nga private survey teams, pinaagi sa Memorandum of Agreement (MOA), sa pagdeline sa domain perimeterance. Ang Sekretaryo sa DENR kinahanglang mo-accommodate sa bisan unsa nga hangyo sulod sa usa (1) ka bulan sa pag-isyu niini: Kon, nga ang Memorandum of Agreement maglatid, ug uban pa, usa ka probisyon alang sa pagbalhin sa teknolohiya ngadto sa NCIP.

GIPADAYAG ni SEC. 62. Resolusyon sa mga Panagbangi. - Sa mga kaso sa nagkasumpaki

nga interes, diin adunay dili maayo nga mga pag-angkon sulod sa ancestral domains nga gilatid sa survey nga plano, ug nga dili masulbad, ang NCIP mopatalinghug ug mohukom, human sa pahibalo ngadto sa tukma nga mga partido, ang mga panaglalis nga mitumaw gikan sa delineation sa maong mga ancestral domain: Kon ang panaglalis tali ug/o taliwala sa ilang naandan nga mga utlanan, sundon. Ang NCIP kinahanglan nga magproklamar sa gikinahanglan nga mga lagda ug regulasyon aron matuman ang iyang mga katungdanan sa paghusay: Kon, dugang pa, Nga ang bisan unsang desisyon, mando, award o hukom sa NCIP sa bisan unsang panaglalis sa ancestral domain o sa bisan unsang butang nga may kalabotan sa aplikasyon, pagpatuman, pagpatuman ug paghubad niini nga Balaod mahimong dad-on

alang sa Petition for Review ngadto sa Court of Appeals sulod sa kinse ka adlaw (15)

GIPADAYAG ni SEC. 63. Magamit nga mga Balaod. - Ang mga naandang balaod, tradisyon ug gawi sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa yuta diin mitumaw ang panagsumpaki kinahanglan una nga ipadapat may kalabotan sa mga katungod sa pagpanag-iya, pag-angkon ug pagpanag-iya, panulundon nga pagpuli ug paghusay sa mga panagbangi sa yuta. Ang bisan unsang pagduhaduha o kalibog sa paggamit ug paghubad sa mga balaod kinahanglang sulbaron pabor sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad.

GIPADAYAG ni SEC. 64. Mga Lakang sa Remedial. - Ang expropriation mahimong gamiton sa pagsulbad sa mga panagbangi sa interes nga nagsunod sa prinsipyo sa "komon nga kaayohan." Ang NCIP mohimo ug tukma nga legal nga aksyon alang sa pagkansela sa opisyal nga dokumentado nga mga titulo nga nakuha sa ilegal nga paagi: Sa kondisyon, Nga ang maong pamaagi magsiguro nga ang mga katungod sa mga tag-iya sa maayong pagtuo kinahanglang tahuron: Kon dugang pa, Nga ang aksyon alang sa pagkansela kinahanglang sugdan sulod sa duha (2j ka tuig gikan sa pagka-epektibo niini nga Act: Sa paghatag, sa katapusan, nga ang aksyon alang sa reconveyance sa sulod sa 0.

KAPITULO IX HURISDIKSYON UG MGA PAMAAGI ALANG SA PAGPATUMAN SA MGA KATUNGOD

GIPADAYAG ni SEC. 65. Pagkauna sa Kinaandan nga mga Balaod ug Gawi. - Kung ang mga panaglalis naglambigit sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad, ang naandang mga balaod ug gawi ang gamiton aron masulbad ang panaglalis.

GIPADAYAG ni SEC. 66. Hurisdiksiyon sa NCIP. - Ang NCIP, pinaagi sa iyang mga rehiyonal nga buhatan, adunay hurisdiksiyon sa tanang mga pag-angkon ug mga panaglalis nga naglambigit sa mga katungod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad: Apan, nga walay ingon nga panaglalis nga dad-on ngadto sa NCIP gawas kon ang mga partido nahurot na ang tanang mga solusyon nga gihatag ubos sa ilang naandang mga balaod. Alang niini nga katuyoan, usa ka sertipikasyon ang i-isyu sa Konseho sa mga Elder/Mga Lider nga miapil sa pagsulay sa paghusay sa panaglalis nga ang sama nga wala pa masulbad, diin ang sertipikasyon mahimong usa ka kondisyon nga pasiuna sa pag-file sa usa ka petisyon sa NCIP.

GIPADAYAG ni SEC. 67. Pag-apelar sa Korte sa Pag-apela. - Ang mga desisyon sa NCIP mahimong maapelar ngadto sa Court of Appeals pinaagi sa petition for review.

GIPADAYAG ni SEC. 68. Pagpatuman sa mga Desisyon, Mga Orden sa Ganti. - Sa pagtapos sa panahon nga gihatag dinhi ug walay apela nga maperpekto sa bisan kinsa sa mga kaatbang nga partido, ang Hearing Of ricer sa NCIP, sa kaugalingon nga inisyatiba o sa mosyon sa nagharing partido, mag-isyu ug writ of execution nga nagkinahanglan sa sheriff o sa tukma nga opisyal sa pagpatuman sa katapusang mga desisyon, mando o pasidungog sa Regional Hearing Officer sa NCIP Officer.

GIPADAYAG ni SEC. 69. Quasi-Judicial nga Gahum sa NCIP. - Ang NCIP kinahanglan adunay gahum ug awtoridad: a) Aron ipahibalo ang mga lagda ug regulasyon nga nagdumala sa pagdungog ug disposisyon sa mga kaso nga gisang-at sa atubangan niini ingon man usab sa mga may kalabotan sa internal nga mga gimbuhaton ug ingon nga mga lagda ug regulasyon nga mahimo'g gikinahanglan aron matuman ang mga katuyoan niini nga Balaod; b) Sa pagdumala sa mga panumpa, pagpatawag sa mga partido sa usa ka kontrobersiya, pag-isyu og mga subpoena nga nagkinahanglan sa pagtambong ug testimonya sa mga saksi o ang paghimo sa maong mga libro, papeles, kontrata, mga rekord, mga kasabotan ug uban pang dokumento nga susama sa kinaiyahan nga mahimong materyal sa usa ka makiangayon nga determinasyon sa butang nga ubos sa imbestigasyon o pagdungog nga gihimo subay niini nga Balaod;

c) Ang pagpugong sa bisan kinsa nga tawo sa pagtamay, direkta o dili direkta, ug

ipahamtang ang angay nga mga silot alang niini; ug

d) Pag-awhag sa bisan unsa o sa tanan nga mga buhat nga naglambigit o mitumaw gikan sa bisan unsang kaso nga naghulat sa atubangan niini nga, kung dili mapugngan dayon, mahimong hinungdan sa grabe o dili mamaayo nga kadaot sa bisan kinsa sa mga partido sa kaso o grabe nga makaapekto sa sosyal o ekonomikanhong kalihokan.

GIPADAYAG ni SEC. 70. Walay Restraining Order o Preliminary Injunction. - Walay ubos nga korte sa Pilipinas ang adunay hurisdiksyon sa pag-isyu ug restraining order o writ of preliminary injunction batok sa NCIP o sa bisan unsa nga awtorisado o gitudlo nga mga buhatan niini sa bisan unsang kaso, panaglalis o kontrobersiya nga naggikan, gikinahanglan, o interpretasyon niini nga Balaod ug uban pang may kalabutan nga mga balaod nga may kalabotan sa mga ICC/Katawhang Lumad ug mga Katawhang Lumad.

KAPITULO X ANCESTRAL DOMAINS FUND

GIPADAYAG ni SEC. 71. Ancestral Domains Fund. - Niini gimugna ang usa ka espesyal nga pundo, nga tawgon nga Ancestral Domains Fund, usa ka inisyal nga kantidad nga Usa ka gatus ug katloan ka milyon ka pesos (P130,000,000) aron matabonan ang bayad sa mga yuta

nga gikuha, delineasyon ug pagpalambo sa mga ancestral domain. Ang kantidad nga Singkwenta ka milyon ka pesos (P50,000,000) ang makuha gikan sa gross income sa Philippine Charity Sweepstakes Office (PCSO) gikan sa operasyon sa lotto, Napulo ka milyon ka pesos (P10,000,000) gikan sa gross receipts sa travel tax sa miaging tuig, ang pundo sa Social Reformation Council nga gituyo alang sa surbey ug uban pang tinubdan sa yuta. ang gobyerno mahimong giisip nga angay. Human niana, ang maong kantidad iapil sa tinuig nga General Appropriations Act. Ang langyaw ug lokal nga pundo nga magamit alang sa mga ICC/IPs pinaagi sa gobyerno sa Pilipinas ipaagi sa NCIP. Ang NCIP mahimo usab nga mangayo ug makadawat og mga donasyon, endowment ug grants sa porma sa mga kontribusyon, ug ang maong mga endowment kinahanglan nga ilibre sa mga buhis sa kinitaan o gasa ug tanang ubang buhis, bayranan o bayronon nga gipahamtang sa gobyerno o sa bisan unsang politikanhong subdibisyon o instrumentalidad niini.

KAPITULO XI MGA PENALTIYO

GIPADAYAG ni SEC. 72. Punishable Acts and Applicable Penalties.- Bisan kinsang tawo nga nakabuhat ug paglapas sa bisan unsa nga probisyon niini nga Act, sama sa, apan dili limitado sa, dili awtorisado ug/o supak sa balaod nga pagsulod sa bisan unsang yutang kabilin o dominyo nga gipahayag sa Sec. 10, Kapitulo III, o mobuhat sa bisan unsa sa gidili nga mga buhat nga gihisgutan sa Seksyon 21 ug 24, Kapitulo V, Seksyon 33, Kapitulo VI niini, pagasilotan subay sa naandang mga balaod sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan: Sa kondisyon, nga walay ingon nga silot nga mahimong mapintas, makapaubos o dili tawhanon nga silot: Bisan pa nga walay silot, bisan pa, ang silot sa kamatayon. Kini nga probisyon kinahanglan nga walay pagpihig sa katungod sa bisan unsang mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad sa pagpahimulos sa proteksyon sa kasamtangang mga balaod. Sa niini nga kaso, bisan kinsa nga tawo nga makalapas sa bisan unsa nga probisyon niini nga Balaod, kung makombikto, pagasilotan pinaagi sa pagkabilanggo nga dili moubos sa siyam (9) ka bulan apan dili molapas sa dose (12) ka tuig o multa nga dili moubos sa Usa ka gatos ka libo ka pesos (P100,000) o labaw pa sa Lima ka gatus ka libo ka pesos (P500,000) o pagkabilanggo sa maong multa sa korte. Dugang pa, obligado siya sa pagbayad ngadto sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad nga hingtungdan sa bisan unsang kadaot nga mahimong nahiagoman sa naulahi isip resulta sa supak sa balaod nga buhat.

GIPADAYAG ni SEC. 73. Mga Tawo nga Gipailalom sa Silot. - Kung ang nakasala usa ka juridical person, ang tanan nga mga opisyal sama sa, apan dili limitado sa, presidente, manager, o pinuno sa opisina nga responsable sa ilang supak sa balaod nga buhat adunay tulubagon sa krimen, dugang pa sa pagkansela sa mga sertipiko sa ilang pagrehistro ug/o lisensya: Kung ang nakasala usa ka opisyal sa publiko, ang silot maglakip sa kanunay nga pagkadiskwalipikasyon sa paghupot sa publiko nga katungdanan.

KAPITULO XII PAGSAMBO SA OFFICE FOR NORTHERN CULTURAL COMMUNITIES (ONCC) UG ANG OFFICE FOR SOUTHERN CULTURAL COMMUNITIONS (OSCC)

GIPADAYAG ni SEC. 74. Paghiusa sa ONCC/OSCC. - Ang Opisina alang sa Northern Cultural Communities (ONCC) ug ang Opisina sa Southern Cultural Communities (OSCC), nga gimugna ubos sa Executive Order Nos. 122-B ug 122-C matag usa, gihiusa isip mga organikong buhatan sa NCIP ug magpadayon sa paglihok ubos sa usa ka gibag-o ug

gipalig-on nga mga istruktura aron makab-ot ang mga tumong sa NCIP, Direktor nga Gihatag, Mga Direktor:

22

Ang mga Deputy Executive Directors ug Executive Directors, gawas sa mga posisyon sa Regional Directors ug sa ubos, kay gi-phase-out sa pagka-epektibo niini nga Act: Kon, dugang pa, Nga ang mga opisyal sa gi-phased-out nga mga opisina nga mahimong kwalipikado mahimong mag-aplay alang sa reappointment sa NCIP ug mahimong hatagan ug una nga mga katungod sa pagpuno sa bag-ong nahimo nga mga posisyon sa NCIP, nga gitakda sa dugang nga kaso sa NCIP diin ang usa ka lumad nga tawo ug usa ka dili lumad nga tawo nga adunay parehas nga mga kwalipikasyon mag-aplay alang sa parehas nga posisyon, ang prayoridad ang ihatag sa nauna. Ang mga opisyal ug empleyado nga matangtang tungod sa paghiusa sa ilang mga opisina adunay katungod sa gratuity nga katumbas sa usa ug tunga (1 1/2) ka bulan nga suweldo sa matag tuig nga padayon ug makatagbaw nga serbisyo nga gihatag o ang katumbas nga labing duol nga bahin niini nga paborable kanila base sa labing taas nga suweldo nga nadawat. Kung sila adunay katungod sa pagretiro o gratuity, sila adunay kapilian sa pagpili sa bisan unsang mga benepisyo sa pagretiro o ang gratuity nga gihatag dinhi. Ang mga opisyal ug empleyado nga mahimong ma-reinstate kinahanglang mo-refund sa maong retirement benefits o gratuity nga nadawat: Basta, sa kataposan, nga ang absorbed personnel kinahanglan gihapon nga makatuman sa mga kwalipikasyon ug mga sumbanan nga gitakda sa Civil Service ug sa Placement Committee nga gimugna dinhi.

GIPADAYAG ni SEC. 75. Panahon sa Transisyon. - Ang ONCC/OSCC kinahanglang adunay panahon nga unom (6) ka bulan gikan sa pagka-epektibo niini nga Balaod diin tapuson ang mga kalihokan niini ug ipahigayon ang pag-audit sa mga panalapi niini.

GIPADAYAG ni SEC. 76. Pagbalhin sa mga Asset/Properties. - Ang tanan nga tinuod ug personal nga mga kabtangan nga gitugyan sa, o nahisakop sa, ang gihiusa nga mga opisina nga naasoy sa itaas kinahanglan ibalhin sa NCIP nga wala'y dugang nga panginahanglan sa pagdala, pagbalhin o pag-assign ug kinahanglan nga huptan alang sa parehas nga katuyoan nga gihuptan sa kanhing mga opisina: Kung, nga ang tanan nga mga kontrata, mga rekord ug mga dokumento nga may kalabotan sa mga operasyon sa gihiusa nga mga opisina ibalhin sa NCIP. Ang tanang mga kasabotan ug kontrata nga gisudlan sa gihiusa nga mga buhatan magpabilin sa bug-os nga puwersa ug epekto gawas kon wagtangon, usbon o usbon sa NCIP.

GIPADAYAG ni SEC. 77. Placement Committee. - Ubos sa mga lagda sa reorganisasyon sa gobyerno, usa ka Placement Committee ang pagahimoon sa NCIP, sa koordinasyon sa Civil Service Commission, nga motabang sa maalamong pagpili ug pagbutang sa mga personahe aron ang pinakamaayong kuwalipikado ug labing takos nga mga tawo matudlo sa gi-reorganized nga ahensya. Ang Placement Committee gilangkuban sa pito (7) ka komisyoner ug usa ka representante sa ICCs/Katawhang Lumad gikan sa matag usa sa una ug ikaduhang lebel nga asosasyon sa mga empleyado sa Offices for Northern and Southern Cultural Communities (ONCC/OSCC), nongovernment organizations (NGOs) nga nakaserbisyo sa komunidad sulod sa labing menos lima (5) ka tuig ug peoples organizations (POs) nga adunay labing menos lima (5) ka tuig nga paglungtad. Sila magiyahan sa mga sukdanan sa retensyon ug pagtudlo nga iandam sa consultative body ug sa may kalabutan nga mga probisyon sa civil service law.

KAPITULO XIII KATAPUSANG PROBISYON

GIPADAYAG ni SEC. 78. Espesyal nga Probisyon. - Ang Dakbayan sa Baguio magpabilin nga dumalahon sa iyang Charter ug ang tanang kayutaan nga giproklamar isip kabahin sa reserbasyon sa lugar sa lungsod magpabilin nga ingon niini hangtod nga ma-reclassify sa angay nga lehislasyon.

23

Ang pagka-epektibo niini nga Balaod magpabiling balido: Kon, dugang pa, Nga kini nga probisyon dili magamit sa bisan unsang teritoryo nga nahimong bahin sa Lungsod sa Baguio human sa pagka-epektibo niini nga Balaod.

GIPADAYAG ni SEC. 79. Mga Appropriations. - Ang kantidad nga gikinahanglan aron sa paggasto sa inisyal nga pagpatuman niini nga Balaod ipasaka batok sa kasamtangang tuig nga paggahin sa ONCC ug sa OSCC. Human niana, ang maong mga kantidad nga gikinahanglan alang sa padayon nga pagpatuman niini ilakip sa tinuig nga General Appropriations Act.

GIPADAYAG ni SEC. 80. Pagpatuman sa mga Lagda ug Regulasyon. - Sulod sa kan-uman (60) ka adlaw diha-diha dayon human sa pagtudlo, ang NCIP mag-isyu sa gikinahanglan nga mga lagda ug regulasyon, sa konsultasyon sa mga Komite sa Nasyonal nga Kultura nga Komunidad sa Balay sa mga Representante ug sa Senado, alang sa epektibong pagpatuman niini nga Balaod.

GIPADAYAG ni SEC. 81. Pagluwas Clause. - Kini nga Balaod dili sa bisan unsang paagi makaapekto sa mga katungod ug benepisyo sa mga Lumadnong Komunidad/Katawhang Lumad ubos sa ubang mga kombensiyon, rekomendasyon, internasyonal nga mga tratado, nasudnong balaod, mga ganti, kostumbre ug mga kasabutan.

GIPADAYAG ni SEC. 82. Klase sa Pagkabulag. - Kung ang bisan unsang probisyon niini nga Balaod o bisan unsang bahin niini gideklarar nga unconshtubona¹ sa usa ka takos nga korte, ang ubang mga probisyon dili maapektuhan niini.

GIPADAYAG ni SEC. 83. Pagwagtang sa Clause. - Presidential Decree No. 410, Executive Order Nos. 122-B ug 122-C, ug ang tanang ubang mga balaod, dekreto, mando, mga lagda ug mga regulasyon o mga bahin niini nga dili uyon niini nga Act kay niini gibasura o giusab sumala niana.

GIPADAYAG ni SEC. 84. Epektibo. - Kini nga Balaod mo-epekto sa kinse (15) ka adlaw human kini mamantala sa (opisyal nga Gazette o sa bisan unsang duha (2) ka pamantalaan sa kinatibuk-ang sirkulasyon.

Giaprobahan,

JOSE DE VENECIA, JR.

Speaker sa House of Representatives

ERNESTO M. MACEDA
Presidente sa Senado

Kini nga Act, nga usa ka konsolidasyon sa Senate Bill No. 1728 ug House Bill No. 9125 sa katapusan napasara sa Senado ug sa House of Representatives niadtong Oktubre 22, 1997.

ROBERTO P. NAZARENO
Secretary General
Balay sa mga Representante
LORENZO E. LEYNES, JR.
Kalihim sa Senado

Giaprobahan: Okt 29 1997

24
FIDEL V. RAMOS
Presidente sa Pilipinas